

RADOVI Zavoda za znanstveni rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti	1	211—249	9 slika 2 tabele	Varaždin 1986.
--	---	---------	---------------------	-------------------

UDK 373.3(497.13)

Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper

BOŽENA FILIPAN

PROSVJETNA POLITIKA HRVATSKOG
KRALJEVSKOG VIJEĆA S POSEBNIM
OSVRTOM NA OSNOVNO ŠKOLSTVO

*DIE BILDUNGSPOLITIK DES KROATISCHEN KÖNIGLICHEN RATES
MIT DEM BESONDEREN RÜCKBLICK AUF DAS GRUNDSCHULWESEN*

Within the framework of administrative reforms, in 1767 Queen Maria Theresa founded the Croatian Royal Council as the supreme public administrative body. Already in 1768, closely following the administrative reform, a reform of the school system was introduced and was being implemented by the Council in accordance with the existing school dualism.

The data for this analysis are taken from three groups of sources: the records of canonical visitations, the archives of the County of Varaždin and the archives of the Magistrate of the City of Varaždin. The analysis of the records shows that as early as 1768 the state and church authorities had embarked on a program of educational reform. However, notwithstanding the measures taken, only a small village school at Varaždinske Toplice, dating from the pre-reform period, was operating successfully, while in the city of Varaždin the main city school and an Ursuline school for girls were set up, both schools being of equal rank.

1. UVOD

Djelovanje Hrvatskog kraljevskog vijeća na području narodne prosvjete i školstva prikazano je fragmentarno u radovima iz povijesti školstva i u monografijama o Nikoli Škrlcu Lomničkom, o gradu Varaždinu i o Županiji Varaždinskoj, a o sveukupnom radu Vijeća pisao je Vladimir Bayer.¹ Njegovu prosvjetnu djelatnost naj iscrpnije je prikazao još pred prvi svjetski rat Antun Cuvaj u svojoj monografiji o Nikoli Škrlcu Lomničkom.² U njegovoj knjizi

Ul. Braće Radića 12, 42223 Varaždinske Toplice.

»Građa za povijest školstva«³ nalaze se također vrijedni ali razasuti podaci iz toga područja, koji nisu sve do danas sustavno prikazani niti raspravljeni u svjetlu novih podataka i spoznaja o radu toga Vijeća. Na neke značajne činjenice iz prosvjetne politike Vijeća ukazao je Josip H o r v a t u knjizi »Kultura Hrvata kroz 1000 godina«.⁴ O liku Nikole Škrleca Lomničkog pisao je kritički i sveobuhvatno Valdamer L u n a č e k⁵ prikazujući i njegov rad u Vijeću, a njega kao vrhovnog ravnatelja nauka i školstva samo u odnosu na osnivanje Političko kameralnog studija u Varaždinu i Kraljevske akademije u Zagrebu.

Povodom 200-te obljetnice studija uprave u Varaždinu pisala je grupa autora o Varaždinu i o radu Vijeća u odnosu na kameralni studij za koji je ono bilo zaduženo.⁶ U toj knjizi prikazano je i školstvo grada Varaždina iz toga razdoblja,⁷ a ono je zastupljeno i u Varaždinskom zborniku 1181—1981.⁸ O školstvu Varaždinske županije pisali su varaždinski historičari, Julije J a n k o v i ć⁹ krajem XIX vijeka,* a Stjepan B e l o š e v i ć¹⁰ između dva rata. U prvom dijelu knjige »Pet stoljeća narodne prosvjete i školstva u Varaždinskim Toplicama« autorica ovoga rada prikazala je »Razvoj pučkog školstva na području varaždinske županije do donošenja Zakona o obaveznom pučkom školstvu u Hrvatskoj«¹¹ gdje je ukazano i na rad organa javne uprave.

2. PROBLEM

Hrvatsko kraljevsko vijeće osnovano je carskim dekretom 1767. godine i bi tada po nalogu kraljice Marije Terezije privremeno smješteno u tada značajno trgovačko, prometno, kulturno-prosvjetno i upravno središte sjeverne Hrvatske, u naš najstariji poveljom dokumentirani slobodni kraljevski grad Varaždin. Vladarica mu je povjerila vršenje upravnih poslova u političko-upravnim stvarima. Jedan od zadataka ovoga Vijeća bila je i briga za odgoj i školovanje mladeži, što dokazuje da je kraljica već tada *provodila načelo da je školstvo sastavni dio državne politike*.

Zanima nas stoga pitanje: kako je Hrvatsko kraljevsko vijeće provodilo jedinstvenu prosvjetnu i školsku politiku i kakva mu je uloga bila u procesu sekularizacije školstva u nas, a posebno u reformiranju pučkog školstva u građanskom dijelu Hrvatske.

Rješavanje ovog problema zahtijeva da najprije razmotrimo okolnosti pod kojima je osnovano i ukinuto ovo Vijeće, potom da upoznamo zakonsku i teorijsku podlogu njegovog djelovanja, zatim da utvrdimo bitne činjenice kao i faze u procesu sekularizacije školstva i austrijskih školskih reformi te da konačno pokušamo utvrditi utjecaj Vijeća na razvoj pučkog školstva na području građanske Hrvatske a posebno Varaždinstine. Osim gore navedenih radova u obzir

* U knjizi »Pet stoljeća narodne prosvjete i školstva u Varaždinskim Toplicama« u poglavlju »Povijesna vrela« omaškom je i na st. 12. označeno ime Julija Jankovića.

su uzeti podaci iz zapisnika kanonskih vizitacija seoskih crkvenih župa,¹² iz arhivske građe varaždinske županije¹³ i Arhiva grada Varaždina.⁷ Nakon obrade oni su promatrani s dijakroničkog stajališta u odnosu na upravno-administrativne mjere Hrvatskog kraljevskog vijeća tijekom školske reforme.

Osnivanje i sastav Hrvatskog kraljevskog vijeća

Osnivanju novog upravnog tijela za Trojednu kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju usprotivili su se predstavnici Hrvatskog sabora strahujući da će najavljene upravne i ekonomske reforme skršiti političko-ekonomsku svemoć feudalaca. U namjeri da to spriječe otposlaše u Beč uz bana i vrsnog pravnika i političara Nikolu Škrleca Lomničkog. No, kako i oni sami prihvatit će načela prema kojima država, odnosno apsolutistički vladar, imaju pravo da vode upravne i ekonomske poslove radi »općeg dobra«, taj plan je propao. Tako je Consilium regium Croaticum osnovan carskim dekretom (3, st. 367) br. 10484 od 11. VIII 1767. god. sa zadatkom da uzme cjelokupne upravne poslove Trojedne kraljevine. Po nalogu vladarice Magistrat grada Varaždina je osigurao potrebne uvjete za rad Vijeća pa je ono po barunu Kolleru uvedeno u rad već 20. kolovoza.

Vijeće je radilo u sastavu: predsjednik, ban grof Franjo Nadasy i savjetnici: Ivan Paxi, biskup srijemski, kasnije zagrebački; barun Aleksandar Malenić; grof Ladislav Erdödy; Janković Antun, podžupan požeški; Nikola pl. Škrlec kao ravnatelj pisarne (director cancelariae) i voditelj referade za narodno gospodarstvo; Sigismund Komarmy, kraljevski prokurator. (2, st. 12) Nakon iznenadne smrti biskupa Paxia u Varaždinu 20 XII 1771. zamijenio ga je njegov nasljednik, a rođeni Varaždinac, biskup i kr. savjetnik i banski prijednik Josip Galjuf. (14, st. 41–2)

Analiza rada toga Vijeća pokazuje da je ono nailazilo na stalne otpore zbog svoje svestrane reformatorske djelatnosti pa da su i županije često sabotirale (15, st. 152) njegove naredbe što je, uz stalno nezadovoljstvo Hrvatskog sabora, pridonijelo da je Vijeće dekretom od 16. VIII 1779. g. bilo ukinuto a Trojedna kraljevina podložena Ugarskom namjesničkom vijeću. Uz grad Varaždin vezana je njegova bogata aktivnost od osnutka do preseljenja u Zagreb temeljem naredbe od 1. lipnja 1776. godine (Acta C. R. C. No. 73, A ex 1776). (1a, st. 116)

Teorijska i zakonska osnova djelovanja Hrvatskog kraljevskog vijeća

Propisani priručnik javne uprave u Habsburškoj monarhiji bilo je djelo austrijskog kameraliste i sveučilišnog profesora Josepha von Sonnenfelsa »Grundsätze der polizey-Handlung und Finanzsenschaft« ili u prijevodu »Temeljna načela nauke o policiji, trgovini i financijama«. Prvi dio te knjige objavljen je 1769. g. i od tada je

obavezni udžbenik za kameralistički studij. (1a, st. 20) U tom djelu je izražen smisao politike koju je provodila carica i kraljica Marija Terezija u duhu prosvijećenog apsolutizma a na temeljima one kameralističke struje čiji su najglavniji ciljevi bili ovi: ekonomsko jačanje i osamostaljivanje seljaka podložnika te postepeno smanjivanje feudalno-pravnih prerogativa vlastele uz jačanje trgovine i industrije pod snažnom centraliziranom javnom upravom. (15, st. 136)

U odnosu na predmet našeg razmatranja posebnu pozornost zaslužuju upravno-političke mjere iz priručnika J. Sonnenfelsa među kojima upravo *odgojne mjere*, prema novijoj klasifikaciji, zauzimaju vodeće mjesto. Eugen Pusić informira da »Odgojne mjere u Sonnenfelsovom sistemu obuhvaćaju *početke javnog školstva* i brigu za kulturne djelatnosti. Njihova upravno-politička svrha, međutim, nije prosvjećivanje, već *odgajanje za dobre podanike*. Stoga se i spominje na prvom mjestu državno pomaganje religije u kojoj Sonnenfels gleda jedan od glavnih instrumenata odgajanja u podaničkom duhu. Zatim ovamo spadaju kućni odgoj, odgoj u javnim socijalnim ustanovama *pa škole*, uključivši visoke škole s naukom«. Za ovima po svome značenju ne zaostaju, i s njima su povezane, socijalno-političke mjere kojima se želi osigurati red u državi i to, što je posebno važno, prvenstveno mjerama sprečavanja nezaposlenosti.

Iz gornjih navoda proizlazi da je tim mjerama trebalo osigurati čestite i korisne, tj. *osposobljene*, podanike *iz svakog pojedinog staleža* kako bi se podigla proizvodna i financijska moć države i time ostvarilo načelo »općeg dobra«. Korisnost ovakvih upravnih mjera Sonnenfels izvodi iz postulata da je svaka ona upravna mjera dobra koja koristi stanovništvu. Prema tome slijedi zaključak da i školstvo treba organizirati tako da ono bude na korist stanovništvu i državi. Istovjetne misli nalazimo i u djelu »Projectum II« našeg kameraliste a člana Hrvatskog kraljevskog vijeća, Nikole Škrlica: »... zakonodavstvo države ima dužnost da svaki stalež uputi u neko stalno zanimanje, jer je svaki građanin koji nema stalnog zanimanja na teret državnoj zajednici.« (Omne individuum quod non habet certum alimentationis statum, Rei publicae oneri est.) (5, st. 169).

Suglasno s takvim kameralističkim postavkama u sedmom desetljeću 18. stoljeća prevladalo je mišljenje da je školstvo vrlo važna grana javne uprave. Do tada je školstvo u Monarhiji kao i u cijeloj Evropi bilo pod nadležnošću crkvenih vlasti. Ali, kako je kraljica Marija Terezija dolaskom na prijestolje istakla državni interes i za školstvo, *nužno se pojavio u upravnom smislu školski dualizam između države i crkve*, koji se je morao tolerirati u prvoj fazi prosvijećenog apsolutizma iz više razloga. Do sada je istican kao glavni razlog takve politike zatečena tradicija crkvene školske organizacije i osobna naklonost vladarice prema katoličkoj crkvi. Mišljenja smo da bi uz to trebalo uzeti u obzir i kameralističko shvaćanje prema

kojem se religijskim odgojem uz osnovnu naobrazbu puka mogu osigurati dobri i korisni podanici. Osim toga praktične su potrebe nalagale dobru suradnju s crkvenim vlastima radi bržeg širenja školske mreže i umnožavanja nastavnog kadra. U predreformskom razdoblju kraljica je osobno surađivala s biskupima, a u fazi reforme osnovana su stručna tijela javne uprave u kojima je djelovalo i visoko svećenstvo.

U smislu kameralističkih ideja treba razmatrati i stavove kraljice Marije Terezije prema seljačkom staležu kao i njezin posebni interes pa i osobno zalaganje za razvoj pučkog školstva u Monarhiji. Svoj stav prema seljačkom staležu kraljica je iznijela i obrazložila u rezoluciji od 27. VII 1769. g. koju citira Grünberg, time što u tom najbrojnijem staležu vidi i najveću društvenu snagu zbog čega traži da se taj stalež osposobi da »... dass derselbe sich und seine Familie crnahren und daneben in Friedens und Kriegzeiten die allgemeinen Landesumlagen bestreiten könne«. (5, st. 149)

Zbog toga je upravo pokazala izvanredan interes i uložila osobni trud radi reformiranja pučkih škola u svim dijelovima svoje apsolutističke države.

Školske reforme (3, pog. VII i 16, pog. III)

Nakon što Josip II postaje suvladarom god. 1765. počela je druga, radikalnija faza prosvijećenog apsolutizma u Habsburškoj monarhiji. Prva reformska kretanja na području školstva u Habsburškoj monarhiji započela su još pred sedmogodišnji rat. U Moravskoj je tada Prokop pl. Reibsteinski uz svoj prijedlog za osnutak obrtničke škole postavio i zahtjev da se urede i početne škole. U tu svrhu sastavio je i konkretne prijedloge među kojima je najznačajniji onaj koji govori o potrebi da obuka u tim školama bude jedinstvena. Kraljica je odobrila njegov plan na čijoj je osnovi započela i školska izdavačka djelatnost*, ali zbog izbijanja rata ta je akcija preknuta (3, st. 404). Da se je kraljica istodobno zanimala za stanje školstva i u drugim zemljama svoje države, posebno u našoj zemlji, svjedoče pisma đakovačkog biskupa Čolnića kojima je informira 1752. g. da je otvorio »školu za obuku uboge mladeži« a onda i 1756. god. da je to jedina škola u njegovoj biskupiji s učiteljem i da ga on sam uzdržava. (3, st. 366)

Nakon rata obnovljen je interes za javno školstvo. Pripremna faza školske reforme započela je raspravama koje su našle svoj puni izraz u odluci izrečenoj 1770. g. da školstvo spada pod državnu upravu. Najčešće je ovim raspravama predsjedala sama kraljica uz živo osobno zalaganje. »Nacrt za temeljiti popravak trivijalnih škola s novo uređenim slovanjem i čitankom« dostavljen je carici i od nje prosljeđen 5. VI 1766. god. bečkim Pijaristima na ocjenu.

* U to vrijeme tiskaju se i u Hrvatskoj školske knjige naših prosvjetitelja na hrvatskom jeziku.

(3, st. 404)) No, kako ovaj nije proveden, svoju predstavku dostavili su joj i bečki učitelj Messmer s biskupom Lavoslavom Ernstom. Na temelju nje pokrenute su rasprave u Austriji čije zaključke je razmatrala dvorska kancelarija u ožujku 1770. godine. Tada je iznijet prijedlog *da se za sve krunovine u carstvu izda valjan školski red*, a Messmer je u svome nacrtu predložio da se osnuje *zemaljska školska komisija*, što je usvojeno. Komisija je po imenovanju 26. svibnja dobila zadatak da izradi *školski red za sve krunovine*. Već u srpnju komisija je prihvatila rad na ova tri zadatka: izradu naputka za školsku komisiju, osnutak normalne škole te izradu tabela za prikupljanje podataka o školstvu. Između prijedloga za popravak školstva u svim krunovinama najpoznatiji je onaj od Pergena predložen kraljici 26. ožujka 1770. g. On sadrži tri bitne odrednice: da se izda što potpunija osnova za cjelokupno školstvo, koja bi određivala putove *kako da se odgoje vrijedni građani i dobri kršćani, da nadzor i upravu svega školstva preuzme država i da se odgoj i obuka mladeži oduzme redovnicima, a učiteljska mjesta popune svjetovnjacima* (3, st. 404—9). Iako je od svih njegovih prijedloga za onda bilo prihvaćeno samo osnivanje *vrhovnog školskog ravnateljstva*, navedena načela nisu ostala bez odjeka. Sonnenfelsov priručnik javne uprave, reformske rasprave a posebno navedeni Pergenovi prijedlozi označili su glavne strateške pravce prosvjetne politike pa je u god. 1770. izbio na površinu nužni sukob između proklamiranog državnog interesa i tradicionalne prevlasti crkvenih vlasti na području školstva. Te godine, 28. studenog izdala je dvorska kancelarija tumačenje povodom sukoba svećenstva i učitelja na području Koruške u odnosu na carsku rezoluciju iz godine 1767. U tom dokumentu je rečenica *». . . das Schulwesen aber ist und bleibt allzeit ein politicum . . .*« dobila snagu odluke (4, st. 65) i postala bitnom odrednicom u daljnjem procesu sekularizacije. Osim ove odluke značajne su i druge kraljevske inicijative i mjere iz te godine, od kojih su najznačajnije ove: svećenstvu i vlasteli upućen je apel da sami podižu škole uz uputu da će i njima biti bolje što će puk biti prosvjećeniji (3, st. 372); kraljica je potakla brigu za školovanje ženske omladine; naredila je opći popis (3, st. 374) škola a u Hrvatskoj postavila temelj državne školske zaklade.

Zbog svoje preuranjenosti Pergenovi su prijedlozi ostali neostvareni, pa je kraljica svojom rezolucijom od 31. XII 1771. godine zatražila da školska komisija izradi takav *svestran prijedlog za uvođenje normalnih i seoskih škola koji će odgovarati ustavu pojedinih zemalja*. Osnova je izrađena, ali je tada odobren samo onaj dio koji se odnosi na seoske škole. (3, st. 408—411)

Bitne promjene u reformskim zahvatima nastupile su povodom ukidanja Isusovačkog reda. Još prije nego što je red ukinut imenovano je posebno povjerenstvo sa zadatkom da izvrši pripreme za preuzimanje isusovačkih škola i da se riješi kako da se u školama zamijene Isusovci. Povjerenstvo je tada predložilo izradu *opće osnove za sve školstvo*. Nju je državno vijeće preporučilo kraljici 1. pro-

sinca 1773. g. a ona nakon što ju je potvrdila imenova Kressela predsjednikom školske komisije uz naročitu odredbu da se ta komisija brine za cjelokupno školstvo u Monarhiji.

U toj Osnovi (3, st. 412) su istaknute tri temeljne postavke: da se svakom podaniku osigura nužna obuka, da se izda istovjetan, potpun, praktičan i trajan školski red po zajedničkim kriterijima, da se prikupe nužni učitelji i da se to sve osigura posebnom zakladom i stalnim nadzorom te upravom svega školstva. Nedugo iza toga uslijedila je ovakva zapovijed od 12. veljače 1774. g: *da se u svakoj krunovini osnuje školska komisija* (3, st. 413, 416, 427) a sve takve da budu podređene bečkoj na čelu s Kresselom i da su toj komisiji dužne slati svoje prijedloge za uređenje školstva u pojedinoj zemlji, te da se iz Isusovačke preostavštine osnuje školska blagajna.

Zatim je u Beč pozvan njemački školski reformator, opat Ivan Ignjat Felbinger kojemu je povjerena izrada konačne zakonske osnove. Ova je pod nazivom »Allgemeine Schulordnung« (3, st. 421) ili »Opći školski red« ozakonjena 6. prosinca 1774. godine. Bitne postavke ovog školskog zakona su ove: škole su državne ustanove, polazak škole je obavezan od šeste godine života, u svakom sjedištu crkvene župe mora postojati trivijalna škola za koju su se dužne brinuti općine uz pripomoć vlastele, glavna škola djeluje u okrugu a normalna u sjedištu svake školske komisije. Nastavni jezik je njemački, a pravo poučavanja imaju svi oni koji su to pravo imali i prije ovoga zakona, ako su za to osposobljeni s tim da se obučavanje u vjeri prepušta svećenstvu pod uvjetom da ti vjeroučitelji imaju ispit iz metodike i katehetike. Nadzor nad trivijalnom školom vrši župnik, a nad normalnim i glavnim školama ravnatelj, a uz njih gospodarsko i administrativno stanje nadzire mjesni nadzornik imenovan od gradskog magistrata ili gospoštije. Nadalje, u svakoj školskoj pokrajini postoji jedna školska komisija podložna bečkoj, a u Beču djeluje i vrhovno ravnateljstvo normalnih škola kao savjetodavno tijelo dvorske naukovne komisije. (3, st. 414—16) Eto, tako je izgrađena upravna piramida toliko karakteristična za centralističko upravljanje u apsolutističkoj državi.

Pošto su se od ovog zakona ogradili zemaljski sabori Hrvatske i Ugarske, kraljica je naredila Ugarskom namjesničkom vijeću da joj dostavi novi prijedlog školskog reda za kraljevinu Ugarsku i njoj pridružene strane. Taj su zadatak preuzeli po kraljičinu nalogu tek 1777. g. dvorski savjetnici Josip Urmeny i Tersztyanski Dane.

Prosvjetna politika Hrvatskog kraljevskog vijeća

Prigodom osnivanja Vijeće je primilo instrukciju za rad (Acta C. R. C. No 1, A ex 1767) (1a, st. 115) u kojoj stoji i zadatak da se ono treba brinuti za bolji odgoj i školovanje mladeži Naš interes posebno zaokuplja ovaj dio instrukcije zbog toga što je po tome uz grad Varaždin vezana i vrlo značajna politička i prosvjetna aktivnost

već u fazi pripreme a pogotovo u fazi primjene najranijih austrijskih školskih reformi na području građanske Hrvatske.

Radi razumijevanja i pravilnog tumačenja postupaka i uloge Hrvatskog kraljevskog vijeća u procesima sekularizacije i školskih reformi treba uzeti u obzir i neke činjenice iz naše starije povijesti koje ukazuju na pojavu i evoluciju ovoga procesa. Koristeći dijakroničku, komparativnu i kauzalnu metodu razmotrit ćemo zatim i neke važnije akcije ovoga Vijeća u odnosu na prikazani proces sekularizacije i reformiranje školstva i prilika u kojima je ono vršilo svoj zadatak.

Prvi poznati interes za javno školstvo pokazao je Hrvatski sabor već 1548. godine kada su njegovi staleži donijeli odluku da se prihvodi od napuštenih samostana upotrijebe za izgradnju i održavanje javnih škola te za obrazovanje učitelja. Ovaj saborski zaključak potvrdio je kralj Ferdinand Habsburški. (3, st. 164 i 16, 43)

Od crkvenih zaključaka značajan je onaj od crkvenog sinoda iz god. 1669. kojim biskup Borković obavezuje župnike da podižu škole i namještaju učitelje tamo gdje oni sami ne bi mogli poučavati mladež, (3, st. 262 i 17, 370) Interes za javno školstvo ponovo dolazi do izražaja u prvoj četvrtini 18. stoljeća kada hrvatski predstavnici na zajedničkom saboru u Požunu uporno zahtijevaju u godinama 1715, 1723 i 1729. da se Slavonija pripoji Hrvatskoj i da se u njoj *uredi školstvo* i druge narodne potrebe. Ti su zahtjevi tim značajniji što je *upravo na tim saborima po prvi put izbilo shvaćanje da je nadzor nad školstvom pravo kralja*. (3, st. 329) Ipak, još dugo ostalo je školstvo pod nadležnošću crkve, što je i dvor kraljice Marije Terezije prihvatio kao realnu činjenicu pa je i u nas proveden školski dualizam.

Gornji navodi pokazuju da je Hrvatsko kraljevsko vijeće zateklo tradicionalnu školsku organizaciju koja je već uraštala u novi upravni sistem prosvijećenog apsolutizma u zemlji gdje je javni interes za školstvo bio već davno iskazan. Isto tako iz prednjih navoda u ovome radu vidjeli smo da je ovo Vijeće osnovano u vrijeme kad su već bile usvojene teorijske postavke javne uprave u Habsburškoj monarhiji, a na području školskih reformi izrađen je »Nacrt za temeljiti popravak trivijalnih škola . . .« Kako su se novi reformski zahvati odvijali na području građanskog dijela Hrvatske najbolje pokazuju aktivnosti Vijeća s jedne i provedbe njegovih inicijativa s druge strane.

Hrvatsko kraljevsko vijeće djelovalo je u skladu s najvišim posulatnom državne uprave na planu »općeg dobra«, naravno, u okvirima i datostima apsolutističke monarhije. Nakon uspješno provedene upravno-političke reforme u Hrvatskoj uslijedila je 1768. g. i školska reforma, (4, st. 63—7) kada je na zahtjev centralnih vlasti, a putem Hrvatskog kraljevskog vijeća, *proveden popis škola*. S tim u vezi razvila se aktivnost, prema navodu A. Cuvaja, kakve do tada u nas nije bilo. (3, st. 371, 380) Izvještaji pojedinih županija o broju i stanju škola bili su porazni. Što je tada poduzelo Vijeće nije

nam poznato, ali da je odjeka bilo pokazuje podatak da je grof Patačić slijedeće, 1769. god. utemeljio u Vrbovcu stalnu školu za dječicu svojih kmetova i za nju osigurao vlastelinsku zakladu. (4, st. 48) A. Cuvaj, govoreći o N. Škrlecu, piše da je Vijeće vrlo revno radilo na uređenju i podizanju pučkih škola. Njih je, prema njegovom navodu, pri ustrojenju Vijeća bilo u cijeloj zemlji ukupno 24, od čega 18 katoličkih i 6 pravoslavnih. Ipak, vjerojatnije je da se taj podatak odnosi na stanje popisa nakon godine dana, što je praktički isto. Ubrzo je uslijedio i drugi opći popis škola na poziv Vijeća od 9. siječnja 1770. god. prema posebnim obrascima čiji sadržaj upućuje na kriterije kojima su morale udovoljiti škole iskazane u statističkim izvještajima. Prema njima trebalo je odgovoriti na ova pitanja: mjesto, vrsta škola i broj razreda, učitelj i njegov stalež, tj. osposobljenost, udžbenici, plaće i razni dohoci učitelja, zaklada za uzdržavanje učitelja, broj školskih polaznika, knjižnica, a uz to je ostavljen prostor i za bilješke uz pojedina od tih pitanja. Iste godine kraljica je uputila apel crkvenim vlastima* i vlasteli a upravnim vlastima nalog da primoravaju roditelje na bolji polazak škole. (3, st. 372) Stanje školstva ponovo je uzбудilo hrvatsku javnost tako da je Hrvatski sabor u Varaždinu početkom godine zahtijevao da u zemlji ostane dio od povišene kontribucije za potrebe školstva, humanitarnih i gospodarskih potreba. Carskim reskriptom od 12. travnja i onim kasnijim od 12. prosinca 1770. god. određeno je da za te potrebe treba godišnje odvajati 20.000 for. s time da se namjenski ukamaćuju kod kraljevske ugarske komore. (Acta C. R. C. 1771. A 64) Ovu naredbu provelo je Vijeće svojim rješenjem br. 56 tek 16. veljače 1771. god. Sve to, a posebno ogorčenje u Vijeću na koje je upozorio V. Lunaček, (5, st. 152) upućuje nas na pretpostavku da je upravo ovo Vijeće iniciralo zahtjev za osiguravanje financijskih sredstava za škole i gospodarske potrebe u zemlji a da je ogorčenje izazvala naredba da se vojnoj blagajni mora dostaviti sav višak kontribucije kao i to da se i ona odobrena sredstva obavezno ukamaćuju i koriste za državni zajam. (3, st. 582)

Iako su sredstva bila skromna, ovakav stav Hrvatskog sabora i Vijeća kao i kraljevski reskript značajni su za školstvo zbog toga što je time udaren temelj državnoj školskoj blagajni. U godinama koje slijede izvršene su i druge značajne pripreme kako za širenje škola tako i za njihovo uzdržavanje. Zaključkom crkvenih vlasti nedjeljom su održavane tzv. nedjeljne župne škole kada se je poučavao vjeronauk, a u godini 1772. i svjetovna vlast naređuje da se nedjeljom i blagdanom treba prisustvovati misi, propovijedi i kršćanskom nauku. (18, st. 244) U trivijalnim školama katehetizacija obavljala se dva puta tjedno. Navedenom mjerom svjetovne vlasti nastojale su provoditi odgojne mjere, ali time se je ujedno i utirao

* Po nalogu zagrebačkog biskupa i savjetnika Vijeća, Ivana Paxia, u Samoboru su god. 1772. Franjevci osnovali trivijalnu školu, a vjerojatno je da je na isti način započela radom šk. god. 1771/72. i trivijalna škola varaždinskih Pavlina.

put narednoj zakonskoj obavezi. Nakon što je papa svojom bulom od 19. kolovoza ukinuo Isusovački red Vijeću je upućen dekret već 20. rujna o imenovanju komisije za preuzimanje Isusovačke imovine, a 20. veljače 1774. godine izdana je zapovijed da se od tih sredstava *osnuje školska blagajna*. (3, st. 413) Isto tako naređeno je Vijeću da *osnuje školsku komisiju prema općim uputama*. Takva je osnovana i u Varaždinu na čelu s Nikolom Škrlcem Lomničkim. (3, st. 445, 467) Ubrzo se osjetio njezin rad. Dana 18. ožujka 1774. g. upućeno je biskupu i kr. savjetniku Galjufu pismo (3, st. 382) kojim ga Vijeće upoznae kako kraljica namjerava urediti pučke škole, a u pogledu učiteljske službe Vijeće mu je predložilo dvije mjere: kao prvo, biskup bi trebao saslušati župnika pa ako učitelj u njegovoj župi ne bi bio sposoban da obučava računstvo, to bi onda trebao preuzeti kapelan ili župnik; drugi mu je zadatak da naredi latinskim školama, iz kojih su ponajčešće dolazili seoski učitelji, da se u svim razredima poučava računstvo. Biskup je u svemu tako postupio, a to znači da zagrebački biskup Galjuf nije bio samo crkveni poglavar nego i upravni faktor te da je djelovao u skladu s postojećim školskim dualizmom u području školstva. U prilogu spomenutog pisma bio je i popis pučkih-trivijalnih škola tadašnjeg hrvatskog školskog okruga, a njih je prema tada postojećim kriterijima bilo svega 17. Kako je Cuvaj raspolagao podacima da je pučkih škola bilo 1767. g. ukupno 24, a 1772. takvih čak 60, i od toga 54 da su bile seoske, (2 st. 32) opravdana mu je primjedba da podaci nisu suglasni s navedenim popisom. Ovo neslaganje statističkih podataka objašnjavamo ovim: vjerojatno su god. 1772. u popisu bile iskazane i nedjeljne župne škole, kojih među ovim trivijalnim školama nema, a kako su iz tog popisa izostale i neke s požeškog dijela zagrebačke biskupije (3, st. 375) kao i škole Varaždinštine u kojima je rad bio povremen ili bez školskih zgrada, zaključujemo da su ovdje uvrštene bile samo one katoličke škole koje bi mogle zadovoljiti reformanske zahtjeve. U tom smislu govori i Dragutin Franković (16, st. 68) »Unatoč tome, još prije objave »Općeg školskog reda« iz 1774. i »Školskog naučnog sustava« od god. 1777., u redovima jednog dijela feudalaca i svećenstva javio se interes za podizanje osnovnih škola i elementarno obrazovanje puka...«

Naredbe i inicijative Vijeća bile su istovremeno upućene i nižim organima javne uprave. Sve to jasno pokazuje da su se i u Hrvatsko vršile pripreme za primjenu predstojećeg školskog zakona. Taj je, kao i svi ostali nacrti za poboljšanje školstva, imao i zadatak da germanizira nenjemački dio stanovništva u Monarhiji. Dakle, i školstvo je trebalo biti u funkciji stvaranja idealne apsolutističke države prema devizi: jedna država, jedan narod, jedan apsolutistički vladar. Ali, upravo ta neskrivena agresivna politika odnarođivanja izazvala je kao reakciju buđenje nacionalne svijesti pa su se zbog tog i zemaljski sabori Hrvatske i Ugarske ogradili od »Općeg školskog reda«. Uzimajući u obzir negativne stavove Nikole Škrleca Lomničkog prema uvođenju obaveznog njemačkog jezika (5, st. 160, 178)

u škole i kršenju ustavnih prava Hrvatske te dosljednost kojom ih je provodio, kao i činjenicu da su pojedine školske komisije trebale dostavljati svoje prijedloge za školske planove u svojim zemljama, pretpostavljamo da je za sprečavanje ove mjere odnarođivanja Škrlec imao osobnih zasluga. Iz taktičkih razloga kraljica je uvažila stavove zemaljskih sabora, ali reforma nije stala, već je naređeno da hrvatska i ugarska naukovna komisija izrade novu varijantu školskog reda, a početkom 1775. izdano je uputstvo za korištenje jezuitske imovine.

U Hrvatskoj je »Opći školski red« proveden u Vojnoj krajini a samo djelomično i u građanskom dijelu Hrvatske. (4, st. 65)

To dokazuju aktivnosti školske komisije kao i podaci da su u narednim godinama osnovane nove škole. Poznato je da su 1775. g. djelovale nove škole (3, st. 427) u Osijeku i u Sv. Đurđu, a izvori pokazuju da je te godine u Varaždinu postojala njemačka trivijalna škola. (7, st. 57) Te je godine po uzoru na bečki tečaj za učitelje započeo radom u Zagrebu učiteljski tečaj kojim je, prema tumačenju Tkalčića, (17, st. 371) utemeljena zagrebačka učiteljska škola. Uslijedili su zatim vrlo značajni događaji za daljnji razvoj školstva. U god. 1776. osnovana je temeljem kraljevskog reskripta glavna (primarna) škola u Zagrebu sa šest učitelja i uz nju je od tada vezan učiteljski tečaj; nova škola je u Trpinji, ali u Varaždinu je požar uništio adaptirane školske prostorije (8, st. 529—31) pa se nastoji osigurati novi prostor.

Najznačajnija naredba stigla je Hrvatskom kraljevskom vijeću u kolovozu pod br. 3873 od 5. VIII 1776. kojom je određen privremeni školski sistem za predstojeću školsku godinu (benignum mandatum regium de systemate studiorum) Istim spisom (Acta C. R. C. No 97, A ex 1776) (1a, st. 120) naređuje se osnivanje školske komisije za zagrebačko školsko područje u čijem sastavu će od tada djelovati vrhovni ravnatelj škola (superior studiorum et scholarum director) i nadzornik pučkih škola (Regius nationalium scholarum inspector).

Sada je školska komisija Hrvatskog kraljevskog vijeća radila u ovom sastavu:

1. zagrebački biskup i savjetnik Josip Galjuf
2. savjetnik grof Stjepan Niczky
3. vrhovni ravnatelj nauka i škola, savjetnik Nikola Škrlec Lomnički
4. nadzornik pučkih škola, kanonik Dr Antun Mandić

Prvo zborovanje ove komisije održano je već 30. i 31. kolovoza. Njoj su bile podređene sve srednje i pučke škole. Komisija je djelovala u smislu navedenog reskripta pripremajući tako provedbu novog sistema školstva. *Jedna od njenih prvih poznatih mjera je stručno osposobljavanje učitelja.* Nedugo iza osnivanja zagrebačke glavne škole upućena je svim županijama *naredba* pisana i *narodnim jezikom* u kojoj za učitelje stoji ovo: »Szvi pako Skolniki poztlakam tamo u Zagreb po Gospodinu Kanoniku Mandics Narodszkih Sko-

lih Inspectoru bi zazvani bili, brez odvlacsenya, amo posztaviti sze moraju za primiti naredbe.« (3, st. 466) Iste je godine osnovana i zagrebačka Kraljevska akademija. Vrhovni ravnatelj škola sazvao je prvu sjednicu novoizabranog profesorskog zbora za 11. listopada 1766. godine. Značajno je da je toj sjednici prisustvovao i nadzornik pučkih škola, kanonik Mandić. Nikola Škrlec Lomnički, predsjedavajući ovoj sjednici, održao je znameniti govor na latinskom jeziku (2, st. 65) u kojem je istaknuo brigu vladarice za školstvo od prvih dana njene vladavine, a zatim je prikazao reformirani sistem školovanja i pri tom izrekao i dvije vrlo značajne misli za predmet ovog razmatranja. Prva se odnosi na problem sekularizacije, a druga na ulogu i zadatke znanosti u odnosu na formiranje podanika. Govoreći tako o nazorima prosvjetiteljstva i prosvijećenog apsolutizma rekao je: ...»da je nastojanje oko obrazovanja mladeži poglaviti zadatak kraljevske vlasti«, pa je time već prije deklarirano vladarsko pravo sada proširio u skladu s vlastitim kameralističkim uvjerenjem u *dužnost države* da se brine za škole. A govoreći o studiju i znanosti izrekao je i ovu misao: »Poglavita korist studija i znanosti jest ta, da se njima čestiti i korisni građani stvaraju.« Kako su ove misli sukladne s filozofskim i kameralističkim načelima kao i s politikom prosvijećenog apsolutizma, uzimamo ih za kriterij u prosudbi stavova, sudova i uvjerenja u izvornoj dokumentaciji toga razdoblja

I na polju prosvjetne djelatnosti mogu se uočiti povezanosti između prosvjetne i gospodarske politike Vijeća. To je vrijeme bogate izdavačke aktivnosti, (3, st. 567) a posebno su zanimljive knjige i brošure pisane narodnim jezikom za potrebe puka. Cuvaj (2, st. 33) navodi podatak da je 1776. god. među učitelje i potčasnike podijeljeno 314 primjeraka knjige» Prva i pojmljivo ispisana ovscarnica . . .« koju je za naše prilike preveo M. A. Reljković. Prije toga prevedena je i Wiegandova knjiga» Prirucsna Knjiga Slavonsku Seljansku Mladex ucstiti u Dobro Naredjenom Poljskomu Radjenju« . . .

I ovdje treba naglasiti izuzetno zalaganje Nikole Škrleca za razvoj narodnog gospodarstva ponajprije putem pučkih a posebno gospodarskih škola. Posebno mu je zanimljiva mjera koju predlaže u proširenom požunskom tekstu svoga djela »Decriptio« (5, st. 169) gdje u & 98. predlaže da se u sjemeništima drže tečajevi iz narodnog gospodarstva i da se tako osposobe budući svećenici za stručnu pouku puka.

Operat ugarsko-hrvatske naukovne komisije »Ratio educationis totiusqve rei literariae per regnum Hungariae et provintias eidem adnexas« potvrđen je 22. kolovoza 1777. god. i *propisan* kao novi školski sustav za kraljevinu Ugarsku i njoj pridružene strane. (3, st. 474) Kako je ovaj školski sustav izrađen po temeljnom dokumentu austrijske školske reforme, u njemu su zadržane sve bitne postavke Felbingerovog Općeg školskog reda uz ove specifičnosti: vrhovna uprava nastave u Ugarskoj i Trojednoj kraljevini pripada kralju,

koji njome upravlja po Ugarskom namjesničkom vijeću u Ugarskoj a Hrvatskom kraljevskom vijeću u našoj zemlji. Umjesto ranijih sedam sada je osnovano devet školskih ili literarnih okružja, svako na čelu sa svojim vrhovnim ravnateljem školstva i nadzornikom pučkih škola. Pučke škole se dijele na normalne (*schola normalis*) i na narodne (*schola nationalis*). *Normalne* škole osnivaju se u središtu svakog školskog okruga, imaju četiri razreda i u njima se osposobljavaju učitelji pučkih škola. Narodne škole se opet dijele na *gradske* s tri učitelja, na *trgovišne* s dva učitelja i na *seoske* s jednim učiteljem pa im niti nastavna osnova nije jedinstvena. Razlika je i u tome što te škole nisu dužne osnivati niti uzdržavati općine nego je to prepušteno vlasteli. Isto tako uškolavanje šestogodišnjaka nije zakonska obaveza nego mogućnost. Nastavni jezik je u početnoj obuci narodni zbog čega se te škole nazivaju narodnim školama, ali & 88. dozvoljeno je da se uči i njemački jezik, jer da je od posebne koristi (*insigniter utilis*). Stoga se zahtijeva da se u gradovima odmah, u trgovištima poslije nekoliko godina, a u selima kad to bude moguće, namještaju učitelji vješti njemačkom jeziku i kadri u tom jeziku poučavati«. (3, st. 522) Pojedinim vjeroispovijestima je dozvoljeno otvarati posebne škole, a ako pak takva djeca polaze rimokatoličku školu mora im se osigurati potpuna ravnopravnost i poseban vjeronauk.

Uz naredbu da se provede ovaj školski sustav Hrvatsko kraljevsko vijeće primilo je i ponovno imenovanje Nikole Škrleca za vrhovnog ravnatelja a kanonika Dr Mandića za nadzornika pučkih škola. Osim toga stigla su i dva reskripta. (3, st. 459) Jedan od njih dopušta općinama da za potrebe škola i bez posebnog odobrenja mogu koristiti sredstva iz svojih blagajni, ušteda ili nekih drugih izvora, a u drugom se preporuča osnivanje glavnih, odnosno sada normalnih škola po uzoru na zagrebačku, i u manjim mjestima, pogotovo u gradovima gdje postoje gimnazije. Prema naredbi narodne škole trebale su započeti radom 1. studenog iste godine.

Iako je ovim školskim sustavom ispravljeno uglavnom sve ono što mu se zamjeralo u odnosu na nastavni jezik i vjersku raznolikost, i ovaj je zakon izazvao nezadovoljstvo prvenstveno zbog toga što nije ustavno proveden u saboru nego je propisan, (20, st. 9) a izazvao je otpor i zbog prikrivene germanizatorske namjere. Uz tako nepovoljne okolnosti Hrvatsko kraljevsko vijeće imalo je velike teškoće u provedbi zakona i zbog njegove nedorečenosti u odnosu na osnivanje i uzdržavanje škola a isto tako i na neobaveznost polaznika. Zalaganje Vijeća na uvođenju nove školske organizacije pratit ćemo kroz sadržaj izvještaja školskog nadzornika Mandića, koji je podnio izvještaj o službenom putu s prijedlogom mjera za osnivanje i uzdržavanje škola i njihovih učitelja u Varaždinu, Koprivnici, Križevcima i u Požegi. Nalog za službeni put primio je 18. listopada a već slijedećeg dana najavio je gradovima svoj dolazak i krenuo na put 21. gdje se, obilazeći navedene gradove, zadržao do 27. listopada. Prva zanimljivost ovog izvještaja je informacija da

je nadzornik surađivao s tim gradskim općinama znatno prije no što je novi školski sustav bio ozakonjen, dakle prema privremenom školskom redu, i da je o tome zatražio od gradskih općina izvještaj o učinjenom. Zanimljivi su i vrijedni podaci o slabom imovnom stanju pojedinih općina kao i zajednički naponi da se pronađu mogućnosti za smještaj i opremanje škola, a u odnosu na učiteljski kadar zahtjev za stručnom i metodom spremom pa i u slučaju svećeničkih lica. Posebnu pažnju zaslužuju mjere koje se predlažu radi poticanja građana da svoju djecu šalju u škole, ali da je i uzdržavaju svojim doprinosima. Tako je predloženo da se gradu Osijeku izda naredba neka katolički i grkoistočni građani doprinose više za školu jer da će u protivnom njihovi sinovi koji nisu polazili narodne škole biti proglašeni nesposobnima za trgovce i obrtnike. Između ostalog predloženo je i to da se ukinu pravoslavne škole jer da sva djeca mogu polaziti katoličku koju su svi podjednako dužni doprinosom uzdržavati.

Nakon razmatranja ovog izvještaja Hrvatsko kraljevsko vijeće naredilo je da se u Varaždinu otvori glavna, odnosno normalna a u Križevcima narodna škola i da se to utvrdi ugovorom. Ove naredbe ostvarene su u oba grada 1779. godine. (3, st. 458—62)

Već citirani navodi pokazuju koliko je praktičnih problema nametnuo novi zakon u postupku osnivanja kao i uzdržavanja škola. Njih je posebno istakla Konferencija školskih nadzornika, održana u Budimu od 1. do 13. svibnja 1778. god. U zapisniku te konferencije, poznatom pod nazivom »Projektum Budense« nalaze se ove odredbe: da se osnuju glavne škole iz mjesnih sredstava, iz naukovne (blagajne) zaklade da se mogu plaćati samo upravitelji tih škola koji će upućivati učiteljske pripravnike te pojedini učitelji, općine su pozvane da prema svojim mogućnostima nabavljaju potrepštine za školu i učitelje, a tamo gdje nema posebnih zaklada to su dužna namiriti vlastelinstva iz svojih blagajni ili u naravi davati doprinose za podizanje škola i plaćanje učitelja, a kraljevsko činovništvo treba biti na usluzi školskim nadzornicima. Ujedno je utvrđeno da su do tada komorska vlastelinstva bila zaslužna za širenje školstva. (3, st. 456) Da te naredbe nisu bile efikasne u Hrvatskoj dokazuju podaci iz izvještaja Županije zagrebačke iz g. 1779. kao i naredba Ugarskog namjesničkog vijeća ovoj županiji u veljači sljedeće godine. (13, st. 464)

A da nije bilo ništa lakše provoditi zakon niti na cijelom području toga Namjesničkog vijeća dokazuje odredba iz te godine da se prije izručenja kraljevske darovnice i kraljevskih podjeljivanja svećeničkih beneficija unese obaveza za izdržavanje i podizanje narodnih škola po novim propisima sporazumno s provincijalnim naukovnim ravnateljem. Iako tada više nije djelovalo Hrvatsko kraljevsko vijeće, naveli smo gornje radi uočavanja stvarnih poteškoća na koje je naišlo naše Vijeće provodeći prvi školski zakon. Zbog njegove nedorečenosti u pogledu obaveza nižih upravnih vlasti kao i vlastele, a pogotovo zbog nezadovoljstva zakonom iz političko-prav-

*Illusterrimissimi, Illustrissimi, Reverendissimi, Reverendi,
Honorabiles, Spectabiles, ac Magnifici, Magnifici, item
Egregii, et Nobiles Dñi Nobis Colendmi, observandissimi!*

*Ex quo Capitalis Schola partem Nationalium Scho-
larum Constituens hoc adhuc Anno post Pascha
hic Zagrabia aperienda sit, hac autem Vices
etiam classis Elementaris Latinae subeat, hinc
futuro statim Anno Scholastico classis Elemen-
tariae Latinae seu parva in hujate Capitali Gym-
nasio suppressenda veniet, de quo Requid istud
Consilium Praetulae Divae cum in finem duxit
edocendas esse, ut id ipsum in sui Gremio actu,
tum publicare noverint, quo Parentes, qui
Proles suas futuro Anno ad parvam in hu-
jas Capitale Gymnasium Zagrabienae exmit-
tere intendebant, de hac mutatione in Tern-
pore certiores reddantur, et eadem hoc adhuc
Anno in hujatem Capitalem Scholam circa
Dominicam in albis aperiendam exmittere
valeant.*

*Et cum in hujate Normali Schola, quam
agis Nationalis Schola in se complectitur,
ipsi Ludimagistri Trivialium Scholarum
in rectiore instituendorum puerorum me-
thodo formari debeant, hinc Praetula Diva
casu in Gremio sua Jurisdictionis facturam
sunt Dispositiones, ut dum actu existentes Lu-
dimagistri per Dominum Nationalium Scho-
larum Inspectorem Canonicum Mandis
horum evocati fuerint isthuc incunctanter*

*Comparere debeant, ceterum autem Praetula Diva
omnia etiam congrua media eo adhibitura
sunt, ut Parentes ad hiasce Nationales Scholas
Proles suas quo frequentiori numero exmittant.
Datum ex Consilio in Regnis Dalmatia, Croatia,
et Slavonia Regio Zagrabia Die Vigesima Tertia
Mensis Januarii, Anno Domini Millesimo Se-
ptingentesimo Septuagesimo Septimo Celebrato.*

Praetula Diva.

*Ad officia paratissimi.
Comes Franciscus de ...*

Sl. 1. Arhiv Hrvatske u Zagrebu, Arhiva Županije varaždinske, god. 1777, br 40. Hrvatsko kraljevsko vijeće 3. siječnja 1777. god. upoznaje Županiju da je u Zagrebu osnovana narodna škola s nalogom da s time upoznaju roditelje. Učitelji trivijalnih škola moraju raditi po propisanim metodama pa su dužni odazvati se pozivu inspektora škola. Narodne škole treba organizirati tako da će u njih što veći broj roditelja slati svoju djecu.

nih razloga, stručni organi Hrvatskog kraljevskog vijeća također nisu bili u stanju da u dvogodišnjem razdoblju provedu zakonske odredbe u potpunosti.

Svestran rad Hrvatskog kraljevskog vijeća prekinut je dekretom od 16. kolovoza 1779. god. pa je od tada i njegova nadležnost prenijeta na Ugarsko namjesničko vijeće. Kontinuitet u prosvjetnoj i školskoj politici održavao je u tome Vijeću Nikola Škrlec Lomnički kao imenovani referent iz Hrvatske do 1782. a na dužnosti vrhovnog ravnatelja školstva ostao je sve do umirovljenja u 1785. godini. (5, st. 159)

Utjecaj Hrvatskog kraljevskog vijeća na razvoj pučkog školstva na području Varaždinske

Preostaje nam da još razmotrimo kako se je odrazila prosvjetna politika Vijeća na područje gdje je ono najdulje djelovalo. To je uz varaždinsku i područje susjednih općina Ivanec, Novi Marof i Ludbreg, a što u regionalnom smislu odgovara Varaždinsini.* Podatke crpimo iz tri grupe izvora. To su zapisnici kanonskih vizitacija seoskih crkvenih župa (12), zatim arhiva varaždinske županije (13) te arhiva grada Varaždina. (7)

Spomenuli smo naprijed da je kraljica u predreformskom razdoblju osobno poticala crkvene vlasti na brigu za školstvo. Poznato je da je zagrebački biskup Josip Branjug naložio goričkom arciđakonu vizitaciju škola što je isti započeo u svome arciđakonatu 23. svibnja 1741. godine. (3, st. 368) Na području Varaždinske vizitacije su također obavljene u pojedinim župama te iste i naredne godine.**

Kada se podaci vizitacija promatraju po desetljećima mogu se uočiti izvjesne pravilnosti razvoja pučkog školstva ovoga područja. U razdoblju od 1740—1750. god. učitelji se poimence spominju u ovim župama: Bela, Varaždinske Toplice, Ivanec, Martijanec, Ludbreg, Ludbreški Sv. Đurđ i Veliki Bukovec. Za njih postoje skromne narodne zaklade i stambene kuće. U odnosu na njihovu osposobljenost vizitator samo sudi o njihovim pjevačkim i orguljaškim sposobnostima, o poznavanju osnova vjere i obreda krštenja. Za ludbreškog orguljaša Županića stoji da nikoga ne podučava dok bi se za njegovog nasljednika Cvetkovića moglo pretpostaviti da je poučavao vjeronauk kao što su to činili učitelji u obližnjem Velikom Bukovcu.

U narednom desetljeću vizitatori sude o sposobnosti za učiteljski rad i poduzimlju mjere da se namjeste prikladnije osobe. Nove učitelje nalazimo u Jalžabetu uz napomenu da su pismeni, u Vini-

* Varaždinska je prostor između Ivančice i Drave sa središtem u Varaždinu. Vidi rad Vladimira Kovačića u knjizi »Varaždinski zbornik 1181—1981«, st. 119.

** U zapisniku vizitacije župe u Varaždinskim Toplicama iz g. 1741. nema opaske »de ludi magistro« P. b 167/VIII.

ci je zaposlen orguljaš a orguljanje uči učitelj u Velikom Bukovcu. Vizitator je opomenuo učitelja u Križovljanu da bude marljivi-ji »u poučavanju starijih i mlađih« a topličkog otpušta zbog pijanstva što predlaže i za njegovog nasljednika koji nije htio pristupiti ispitu. Najinteresantniji podatak o uzdržavanju učitelja odnosi se na selo Petrijanec gdje je *općina* podigla kuću za učitelja.

Upozoravamo posebno na podatke iz razdoblja od 1761. do 1770. godine zbog toga što se ono poklapa s pripremnom fazom školskih reformi kao i osnivanjem Hrvatskog kraljevskog vijeća u Varaždinu. Zapisi vizitatora pokazuju da se u to vrijeme redovito prati osposobljenost učitelja i da je poštren kriterij za njihov izbor. Učitelje su zaposlile još i župe u Maruševcu i Petrijancu. Oni su većinom dolazili iz latinskih škola što sudimo po tome što je od 6 učitelja koji su poznavali latinski jezik jedan je bio principista, jedan gramatista i jedan sintaksista dok za ostale nema oznake. Uz to su učitelji u Toplicama i u Maruševcu poznavali i njemački jezik. Za učitelja u Ivancu piše da nije sposoban da poučava u trivijalnoj školi a za ludbreškog utvrđuje »Prikladan je, da poučava mladež čitati i pisati.« Isto tako piše da bi sintaksista Jakob Schneider rodom iz Zagreba mogao u Jalžabetu »... mladež poučavati i bar da čita, ali do sada ne poučava, jer nema dosta djece a najviše zbog toga, jer nema kuće.«

Osim toga kriterija uočavamo u ovom razdoblju kao novu pojavu nastojanje da se uz *učiteljsku službu u trivijalnoj školi veže i orguljaška* pa takve učitelje-orguljaše nalazimo najprije u Varaždinskim Toplicama a onda kasnije u Ludbregu* i Ludbreškom Sv. Đurđu. U to vrijeme uočena je i briga za podizanje prikladnijih »kuća za učitelje« pa je u Toplicama 1765. god. zapisano ovo: »... da budući učitelj *ima za se i za mladež pristojno stanovanje*, poduzeto je, da se podigne nova kuća za učitelja na starome mjestu. »Uz brigu za »službene zgrade osnivaju se umjesto starih narodnih vlastelinske zaklade uz vlastelinstva u Varaždinskim Toplicama, Maruševcu i u Ludbregu. Orguljaši su primali i stalnu novčanu plaću iz fonda pobožnih zaklada.

Ipak, činjenica je da je usprkos poboljšanim uvjetima za rad učitelja *trivijalna škola djelovala samo u Varaždinskim Toplicama*. (11, st. 83—92) Osnovana je temeljem vlastelinske zaklade god. 1763. koju je ishodio toplički župnik Travinić od Kaptola zagrebačkog a za *učitelja-orguljaša*. Svoj prijedlog da se učiteljska služba spoji s orguljaškom obrazložio je ovako: »... Da se prema mojoj nakani bude mogao dobiti orguljaš, koji ne bi samo sviranjem na orguljama služio crkvi, nego a što znam da je naročito časnom Kaptolu na srcu — mladež župe u pismenosti a najviše u temelji-

* Iako u Ludbregu orguljaši djeluju već od samog početka 18. stoljeća, ovdje se ova služba veže s učiteljskom tek od 1768. god. kada je utvrđeno do je postojeći orguljaš prikladan za obučavanje mladeži a od 1778. god. on »... kao ravnatelj trivijalne škole i učitelj djece dobiva od gospoštije 25 for.« (Vis. Camarc. IX, p. 158).

ma katoličke vjere kao sposoban marljivo poučavao...« A kad ob-razlaže značenje narodne pismenosti i vjerskog odgoja, on kaže: »... pak onda bivaju i sposobniji ne samo za službe časnom Kapto-lu nego i korisniji kod iskazivanja usluga kralju i državi... (11, st. 87—8) Suvremenost ovih misli kao i teksta kaptolskog rješenja za osnivanje trajne zaklade za takvoga orguljaša svjedoči nam da su već tada bile i u nas udomaćene prosvjetiteljske ideje i da je već usvojen bio novi idealni lik dobrog podanika ali i korisnog građanina.

Napominjemo da je tekst molbe i rješenja unijet u zapisnik tek nakon pet godina i to u vrijeme prvog popisa škola u 1768. godini! Kako je uz to te godine zapisano da učitelj »... poučava u trivijalnoj školi, koju polazi mladež u dosta velikoj množini...« sigurno je da je i toplička škola bila uračunata u broj škola iz prvog popisa.

Krajem ovog razdoblja, točno 1770. godine je, prema navodu vi-zitatora*, po Županiji uveden učitelj u trgovištu Petrijanec i tu za-počeo rad u trivijalnoj školi za što mu je po banu određena pla-ća od 100 forinti i u tu svrhu bio naložen porez i izgradnja školske zgrade na teret zemaljske gospode i župljana. Zbog nekog prestup-ka učitelj je morao otići pa i škola već 1771. god. ne postoji.

Nastojanje svjetovnih vlasti da se razvije pučko školstvo dolazi do naročitog izražaja već sedamdesetih godina i narednih nekoliko koje su vezane za rad Vijeća. Inicijative svjetovnih vlasti u tom su vremenu sve češće, a da slučaj Petrijanca nije osamljen svjedoče slični podaci o Vinici**, Maruševcu, Biškupcu*** i Bartolovcu da se u tim župama imaju osnovati škole i namjestiti učitelji. Iako su

* Vis. Varasd. XI, p. 155: »Prošle godine je neki učitelj po županiji varaždinskoj bio uveden uz plaću od 100 for., svotu određenu po banu za nje-govo (učiteljevo) uzdržavanje, dok najbolje odluke županijske budu izvedene, da se za bolje uzdržavanje učitelja ne samo kuće, koje sada nema, izgradi na trošak zemaljske gospode i župljana, nego da se također odredi neko zemljište za uzdržavanje i naplatu rada — djelomično u zemljama, vinogra-dima i livadama a djelomično u novcu, a da se ovo može izvesti, naložen je porez župljanima i izrađena po vlasti jednaka podjela troška za primjer svoje gospode podanici složeno i (za?) tako dobru namjenu nisu učinili ni-šta drugo, nego su dovezli nekoliko kola građevnog kamenja, od kojega ne može kuća za učitelja sama se izgraditi, učinjeno je, da onaj, koji je već uzet i već počeo obučavati, a kako je njegov prestupak došao do znanja mještana, morao je otići, a drugi učitelj dobra i čestita glasa nije htio doći, jer nema čestitoga stana. Zato je i trivijalna škola prestala. Da se pak po-novno, što je vrlo potrebno, uvede, nema druge, nego da se zaključci u djelo provedu.«

** Vis. Varasd. XI, 140 i 248.

Vizitator utvrđuje 25. IX 1771. god. da vinički učitelj dosta dobro svira i da zna nešto njemački jezik, ali da nije prikladan za poučavanje u trivi-jalnoj školi zbog bolesti uslijed pijanstva. Nakon opisa njegovog stana i drugih prihoda stoji i ovo: »To prema najnovijoj odredbi Županije varaž-dinske koja osim golih projekata nije učinila nikakvih odredbi o trivijalnoj školi.« Isto tako je 9. VI 1777. god. navedeno da učitelj ne poučava u trivi-jalnoj školi pa da zbog toga nije ušao u posjed zemljišta određenog mu po vlasti i da ništa također ne prima u vezi sa županijskom odredbom.

*** Za Biškupec piše: »... osim zaključka Županije varaždinske čini se da ništa nije izvršeno.« Vis. Varasd. XI, p. 108.

ti zaključci ostali još za dugo neostvareni, oni govore o brizi upravnih vlasti i ukazuju na nova kretanja u prosvjetnoj politici na ovom prostoru. Na ludbreškom području, koje je tada pripadalo križevačkoj županiji, vizitatori nisu zabilježili slične intervencije upravnih organa, što pak ne mora značiti da ih nije bilo. Za ovo razdoblje značajno je i to da je svaki zaposleni učitelj donekle obrazovan jer je latinski jezik poznavalo 8 učitelja a uz to 4 su poznavali njemački jezik, jedan mađarski a jedan talijanski kao materinski jezik. Ovakva struktura učiteljskog kadra bila je vjerojatno uvjetovana zahtjevom svjetovnih i crkvenih vlasti da učitelji budu obrazovani i da moraju poznavati njemački jezik. Na to ukazuju zapisi vizitatora iz god. 1771. kada se u Toplicama za učitelja trivijalne škole navodi da njemački jezik pozna a za onog u Beli tvrdi da nije prikladan za rad u trivijalnoj školi zbog toga što njemački jezik ne zna (»Njemački jezik ne zna, pak nije prikladan da obučava u trivijalnoj školi.«) (12)

No, i kraj toga što su izvršeni pomaci u stvaranju uvjeta za rad škole, trivijalne škole i dalje nisu djelovale u većini seoskih župa. Takvo je stanje bilo i u godini 1774. kada je novoosnovana školska komisija poduzimala mjere da se izvrše pripreme za prvi školski zakon. *Na ovom području zaista je bila tada toplička trivijalna škola jedina seoska škola s učiteljem i opremljenom školskom zgradom za koju je postojala stalna zaklada.* Iza toga stanje se popravlja, učitelji poučavaju u Ludbregu i u susjednom Sv. Đurđu, ali samo zimi, pa za Ludbreg piše da tu niti 1778. pa ni 1787. g. *formalne škole nema* te da su učitelji poučavali u svome stanu. U Jalžabetu učitelj stanuje kod seljaka i ne poučava zbog toga što za to nema prikladno mjesto a njemački jezik ne zna, a onaj u Maruševcu da bi mogao poučavati samo da je tome više sklon, u Velikom Bukovcu izgovaraju se djecom koja nemaju želje za znanjem, u Beli da nema prikladnog učitelja, a u Ivancu je tek 1780. god. utvrđeno da je učitelj pismen i sposoban za rad u školi. Krajem ovog razdoblja, 1779. godine je na teret Kaptola zagrebačkog *otvorena nova škola* u Varažd. Toplicama za koju od slijedeće godine postoji i ugovor o uzdržavanju. (12)

Ako se ovi podaci iz zapisnika kanonskih vizitacija promatraju u odnosu na glavna reformska kretanja uočiti ćemo da su crkvene vlasti slijedile i djelomično provodile naredbe Hrvatskog kraljevskog vijeća i nižih upravnih organa. Svoje zakonske obaveze ispunilo je u potpunosti samo vlastelinstvo u Varaždinskim Toplicama a samo djelomično vlastelinstva u Maruševcu i Ludbregu, a općina samo u Petrijancu. Posebno zalaganje crkvene vlasti i crkvene vlastele u Varažd. Toplicama tumačimo njihovom ulogom u sistemu školskog dualizma kao i potrebom da si osiguraju sposobnije podložnike i vlastite službenike.

Drugi izvor za tumačenje provedbi školskih reformi je arhiva Županije Varaždinske.¹³ Ova županija razvila se je od stare varaždinske župe, a kasnije se proširila prema jugu i istoku tako da je

Tabela 1.
Razvoj osnovnih škola u seoskim crkvenim župama na području Varaždinske županije u razdoblju od 1740 do 1780. godine

Red. br.	Crkvena župa	Godina			
		1740—1750	1751—1760	1761—1770	1771—1780
1.	Bela				
	1. učitelj	+	+	+	+
	2. obrazovanost uč.	?	?	latinski i hrvatski jezik	latinski i hrvatski j.
	3. zgrada	kuća	kuća	kuća	kuća
	4. zaklada	?	narodna	narodna	vlastelinska
	5. obuka	—	—	—	predviđeno osnivanje škole u Radovanu
2.	Varaždinske Toplice				
	1.	+	+	+	+
	2.	?	neuk	principista orguljaš	principista latinski i njemački j.
	3.	kuća	kuća	latinski i njemački j. školska zgrada	opremljena školska zgrada
	4.	narodna	narodna	vlastelinska	vlastelinska trivijalna
	5.	?	?	trivijalna škola	— narodna škola
3.	Ivanec				
	1.	+	?	+	+
	2.	?	?	nesposoban	spособan
	3.	kuća	kuća	nova kuća	kuća
	4.	narodna	vlastelinsko	zemljište	zahtjev
	5.	—	—	—	?
4.	Vinica				
	1.	?	+	uveden	+
	2.	?	orguljaš	—	orguljaš
	3.	?	kuća	?	njemački jezik
	4.	?	?	—	određeno od vlasti
	5.	?	—	—	—

Red. br.	Crkvena župa	Godina			
		1740—1750	1751—1760	1761—1770	1771—1780
5.	Maruševac				
1.		?	?	+	+
2.		?	?	latinski i njemački j.	latinski i njemački j.
3.		?	?	nova kuća	kuća
4.		?	?	vlasteljska	—
5.		?	?	—	(velika potreba)
6.	Križovljan				
1.		?	+	?	?
2.		?	?	?	?
3.		?	?	?	?
4.		?	?	?	?
5.		?	+	?	?
			(opomenut da bude marljiviji)		
7.	Petrijanec				
1.		—	—	+	(uveden po županiji)
2.				?	?
3.		?	općinska kuća		
4.		+	—	općinski porez uvedena	—
5.		—	—		prestala 1771.
8.	Žabnik (Bartolovec)				
1.		?	?	?	zahtjev županije
9.	Biškupec				
1.		?	?	?	zahtjev županije
10.	Obrež (Sv. Ilija)				
1.		?	?	?	zahtjev županije
11.	Jalžabet				
1.		—	+	+	+
2.			pismen	sintaksista	njemački jezik ne zna
3.		—	—	—	—
4.		narodna	narodna	narodna	narodna
5.		—	—	—	—

12. Ludbreg				
1.	+	+	+	+
2.	orguljaš	orguljaš	orguljaš latinski i hrvatski j.	orguljaš latinski i hrvatski jez.
3.	kuća	kuća	kuća	kuća
4.	narodna	narodna	narodna	vlastelinska
5.	—	vjeronauk (?)	? (prikladan da uči mladež)	zimi, u stanu
13. Ludbreški Sv. Đurđ				
1.	+	+	+	+
2.	?	?	orguljaš gramatista	orguljaš latinski i mađarski jezik
3.	kuća	kuća	kuća	kuća
4.	narodna	narodna	narodna	vlastelinska
5.	—	—	—	zimi u stanu
14. Martijanec				
1.	+	+	+	+
2.	?	?	?	latinski jezik
3.	kuća	?	kuća	ruševna kuća
4.	?	?	?	—
5.	—	osnove vjere (?)	—	— (djeca ne dolaze)
15. Veliki Bukovec				
1.	+	+	+	+
2.	?	uči orguljanje	?	orguljaš latinski i hrvat- ski i njemački jezik
3.	ruševna kuća	nova kuća	kuća	ruševna kuća
4.	narodna	vlastelinska	?	?
5.	vjeronauk u korizmi	kuća ?	?	(djeca nemaju želje za znanjem)

568.
Excellentissimi, Illustrissimi, Reverentissimi, Reverendi,
Honorabilissimi, Spectabilissimi, ac Magnifici Magnifici item Egregii, et
Nobiles Domini Nobis Colendissimi Observandissimi!

Ad antevertendos, qui hactenus in Submitenda reflexe
ad Intimatum sub die 9° Januarij Anni 1770 abhinc popedi,
-lum Annua Imperis fuere, defectus, habendamque plenioram
eorum, que sua Imperia Cæsarea, et Regia Apostolica Majestas,
Singulis quidem Annis, in distinctis tamper Relationibus sibi de-
-niste referri Clementer precipere dignata est. Cognitionem,
et facilitatem in his apparatus Manipulationem Benignè vi-
-sum est alligata sua Majestati Cæsareis pro adornanda
in futurum modalitate Supplicata Annua Relatione sequentia
sancta Constitvere, Et quidem:

De Ludimagistris.

Negotio hoc ad meritoriam Manipulationem jam deducto, Re-
-lationes juxta præscriptam de Ludimagistris Hermann Beale
-Duce ulterio quoque Submitent.

In Annua vero Statum Ludimagistrorum juxta rithic ad-
-nanciam Tabellam expriment.
Videtur tamen Classem non nisi eos, qui effectivè Invenitatem
-doxent referent, et idem Censuras, et organistas Improperie dictos
-Ludimagistras Tabellæ huic non habere.
De piis Legatis.

Sl. 2. Arhiv Hrvatske u Zagrebu, Arhiva Županije varaždinske, br. 568, kut. 16. Uputa za popunjavanje tabela uz intimatum od 9. siječnja 1770. godine prema kojoj se pod tč. 1 »De ludimagistris« ne upisuju oni koji ne poučavaju mladež kao niti oni kantori i orguljaši koji se neprikladno nazivaju »ludimagistri«.

Sl. 3. Arhiv Hrvatske u Zagrebu, Arhiva Županije varaždinske. Knjiga protokola 2/33—1772. Dio zapismika Velike skupštine Županije varaždinske od 18. kolovoza 1772. god. koji se odnosi na trivijalne škole i sirotišta.

Congregatio Gratiarum 18to Augusti Admin. 1772

vel saltem in parte: et Significam quae de Con-
ae dispositione ceperunt: Super quibus omnib.
Summis Genibus idem Dⁿⁱ Judicibus Relatione
in futura Coetus Congregatione planas habe-
bunt.

S^o 18to De Scholis Trivialibus
et Orphanotrophiis.

19to
20to
21to
Lexa et publicata sunt Gratia Trivialis.
Ordinis Excelli Concilij Inimara, Unum
quidem ut sub N° 19to De 1to Maji a. C. aliud vero
ut sub N° 20to De Dato 1to Maji a. C. et Tertio
sub N° 21to De Dato 2to Junij a. C. in eo
emanata gratentis de Scholis Trivialibus eorum
qui Excepibus Secundum Tabellam sub Dato
15to 9to Anni Superioris 1771to de Benigno
Iussu Regio prescripta, ita et de Orphanotro-
phiis, et Protocomissariis informatio gratentis Ch^o.
mitteret, quo in merito delatum existit. Dⁿⁱ
substituto A. Comis gratentis insinuat, tam
proactator Gratiosorum Inimatoz, quam
et Anteriorum eodem in merito interven-
tarum Dispositionum Combinatione Opinione
suam de procurando eorundem Gratiosorum
Inimatoz effectu in publico deponeret, qu^o
etiam Relationem ratentis suae ut sub N^o
21to et A. presensante utroque Commissum
existit Dⁿⁱ Judicibus Nobilihus grate-
nis juxta dispositionem S^o 1° f^o Congregationis
Particularis gr^o Feb^o a. C. secundum prescri-
ptas Tabellas Universos Ludimagistros, et Scholas
Triviales Constituant, Relationem in futura
Congregatione in omni facuri.

Loxro:

obuhvaćala Zagorje do rijeke Krapine. Kotar Ludbreg prvotno je spadao pod Županiju križevačku a u sastav varaždinske ušao je nakon razvojačenja Vojne krajine. (Budući da je prosvjetna politika Vijeća bila jedinstvena uzeli smo u razmatranje i ludbreško područje ove regije.)

Početak školske reforme putem Hrvatskog kraljevskog vijeća započela je i aktivnost varaždinske županije i na području školstva. Nisu nam poznati rezultati prvog školskog popisa, ali već od 1768. a pogotovo od 1770. pa nadalje može se pratiti vrlo živa aktivnost županije preko rasprava po godišnjim izvještajima o učiteljima i osnovnim školama. *Velika skupština je 20. studenog 1770. god. imenovala učitelje u Vinici i u Petrijancu*, što je suglasno i s navodima vizitatora. Osim učiteljskih pitanja Mala skupština je 11. kolovoza iste godine raspravljala o osnivanju škole za pravoslavne. U slijedećoj, 1771. godini obje su skupštine raspravljale o školskim pitanjima, o učiteljima i o njihovom imenovanju, a 1772. g. razmatraju se izvještaji o osnivanju osnovnih škola i sirotišta i *18. kolovoza 1772. god. Velika skupština objavljuje naredbu Hrvatskog kraljevskog vijeća o školovanju*. Iste godine opet se razmatraju izvještaji o osnovnim školama i o učiteljima pa se tako čini i u narednoj godini. Zasluguje pažnju i podatak da je Velika skupština raspravljala 26. svibnja 1773. god. o osnovnoj školi varaždinskih Pavlina što znači da njihova trivijalna škola nije prestala radom 1772. godine.

Ako je varaždinska županija tako ozbiljno i marno radila na samom početku naše školske reforme, onda je vjerojatno da je tako nastavila i u fazi primjene školskih propisa i zakona. Na to upućuje i informacija varaždinskog historičara i dobrog poznavaoca županijske arhive, Julija Jankovića, da se je godine 1766. po županiji također pokretalo osnivanje škola a da su se škole imale *podignuti** u Krapini, Varaždinskim Toplicama, Desiniću, Vinici, Petrijancu i u Varaždinu. (9, st. 56) Ako uz to uzmemo u obzir činjenicu da je te iste godine i za Hrvatsku bio propisan privremeni školski red, onda je takva aktivnost upravnih organa u provedbi ove naredbe kao i u pripremanju školskog zakona potpuno razumljiva. Dosadašnje izvore upotpunit ćemo podacima iz Arhiva grada Varaždina radi uvida u razvoj osnovnog školstva pod utjecajem Hrvatskog kraljevskog vijeća koje je u njem djelovalo.

Pisma varaždinskog učitelja Antauera gradskom magistratu, koje prikazuje Vladimir Pletenac, (8, st. 529) svjedoče da je u vrijeme prvog školskog popisa i u samom gradu Varaždinu stanje osnovnog školstva bilo jadno. Tek 1770. godine, i to na poticaj Hrvatskog kraljevskog vijeća, Magistrat je započeo raspravu o podizanju javne trivijalne škole. U odgovoru Vijeću Magistrat se god. 1772. žali da nema građevnog materijala za dogradnju trivijalne škole a kako ne može ništa bez prethodnog odobrenja Ugarske dvorske komore

* Prema zakonskim propisima obuka se više nije smjela vršiti u stanu učitelja već u namjenski uređenoj školskoj zgradi.

trošiti niti iz »domaće blagajne« ono moli Vijeće da posreduje. Ovo najbolje pokazuje kako je bilo malo koristi od onih ukamaćenih sredstava u korist škola. Vjerojatno je da su od Vijeća uslijedili zahtijevi jer je ono u dva navrata te iste godine primilo dva dvorska dopisa, od 10. VII 1772. br. 3304 i opet od 7. XII 1772. br. 5699, kojima se Hrvatsko kraljevsko vijeće upućuje da se od uloženih 20 000 forinti ne troši odmah za podizanje škola već da se čeka dok glavnica poraste. (3, st. 585)

U međuvremenu su u Varaždinu Pavlini otvorili trivijalnu školu šk. god. 1771/72. pa Vijeće upozorava Magistrat da potiče roditelje neka svoju djecu šalju i u tu školu. Ali, kako su Pavlini 1772. god. opozvali svoga profesora, Magistrat poduzimlje mjere da djeca iz pavlinske trivijalne škole polaze gradsku. Zato su u listopadu iste godine otposlali nacрте i troškovnike za dogradnju škole na odobrenje Ugarskoj dvorskoj komori. Značajan podatak iz varaždinske povijesti školstva je i novija vijest (7, st. 57) da je ovdje 1775. godine djelovala i njemačka trivijalna škola, što do sada nije uzeto u obzir u ocjeni provedbe Općeg školskog reda u našoj zemlji. Uz taj podatak neobično je vrijedan i onaj koji pokazuje neraspoloženje grada prema toj školi povodom nepovoljnih izvještaja njegovih izaslanika o znanju djece i o nevrijednom njemačkom učitelju. O stavu Vijeća prema ovom problemu i neraspoloženju grada možemo suditi samo posredno — na temelju njegove šutnje. Kada su u katastrofalnom požaru 1776. godine stradale i školske prostorije aktualizirana je gradnja škole na što Vijeće *ponovno* 1777. godine potiče Magistrat. (7, st. 85) Zbog teškog stanja nakon požara i razornog nevremena (21, st. 26) varaždinska općina nije bila u stanju da sama riješi osnivanje glavne škole nego moli Hrvatsko kraljevsko vijeće u listopadu 1777. godine da osigura varaždinskom Magistratu pomoć iz školske blagajne ili doprinosom cijele županije ili iz oba ta izvora jer da će ovu školu polaziti uz gradsku i djeca iz šireg područja županije. (3, st. 459) Glavna, odnosno gradska narodna škola, osnovana je poput one u Zagrebu na taj način što je ukinut elementarni razred na gimnaziji i pripojen kao treći osnovnoj školi. Prema odredbama Školskog naučnog sustava osnovana je u Varaždinu uz pripomoć kraljice god. 1777. i naša prva Djevojačka škola u rangu glavne, koju su vodile Uršulinke. (3, st. 462) Hrvatsko kraljevsko vijeće uputilo je početkom siječnja 1778. god. naredbu (7, st. 86) prema kojoj je trebalo organizirati narodne škole radi nastavka školovanja u gimnaziji, a od Magistrata se za to zahtijeva moralna i materijalna skrb. Zbog teškoća u koje je upao Varaždin nakon požara Vijeće je prethodne godine uputilo u Varaždin nadzornika pučkih škola, Dr. Mandića, da s općinom dogovori sve što je potrebno za početak nastave u glavnoj školi te školske godine. Nadzornik je u Varaždinu boravio 21 listopada 1777. god. gdje je nakon rasprave s gradskim poglavarstvom zaključeno da će se od Hrvatskog kraljevskog vijeća zatražiti da ono preuzme trajno ili privremeno plaćanje za dva učitelja. Namještaju se dva svjetovna

Reverendissimi Domini Canonice Maximilian Scholae Professori Regi
Domini Nobis Szigjfalvendi.

Perceptis Reverendae Vestrae officio Litteris in meo proposito in rod
centraem in athena ac Regia Aetha hae Nationalitatis
Scholae Nob 29^{ae} Augusti ad Nos expositis eo consilia
nostra committimus, quo magis in exelende Sanguis
ordinacione Regia promptitudinem Novorum consilia
posimus, ac porro actuali Aetha roris Circum-
stanti, Cetera iten circa vicinum quantum abben-
tas roris, cum Professorum Numero, Salarii item
eorundem quotta, et Scholae adifici Regisita
Amplitudine consultaverunt, quemadmodum vix pro
vno Professoro debet satisficando sufficientem,
illud illud, in projecto adhuc subversum
et ab aliorum resolutione dependentem fundum
Reverere posimus, ita etiam per submittam
ad exigentiam gratia No 27. sigl ac dte 23^{ae}
Januarii anni laboris Civitas. Proinat. Sigi.
Complis Regis hae fidelis demissa Sycunde
Relationem, Cidem Complis Regis Sijelicy fact
Sumus in eo, quatenus gerdard ad debet
Nationalium Scholarum in Aetha hae in rod
nem frans & utra Aetha posse adhuc Regi-
recept, casum Excellentium Consilium Regium
id altissimo loco expositi dequant, ut cum
per sublationem Clementos, in hysce gmdis
clafiro beneficium fundo studiorum accessu
per in rodutionem Antea Scholarum Nativia.
limum non solum circa Sed et Circumfora.
nea roris, Cetera hinc, propter eam
illud totum hinc per Cottum Variat hinc
vero et fundo studiorum aut adimulato usque
suppleatur. Ludolphus Reverendae Vestrae ex
poterit quidem Libere, interea etiam donec hysce
honorum obtineamus pro statu Novis hysce
infimant, ~~solus~~ solus cum officio, perperam

Reverendae Vestrae
Dat 2da 8da 1777.

Per obligatum Scholae

Generosi, Prudentes, ac Circumspecti Domini

Repetitis non minus Regii hujusce Consilii Intimationibus, quæ ipso etiam benigno Rei Literariae Plano Civicum hunc Magistratum uberius intellexisse suam Sacratissimam Magistratem clementer accipere, ut in Liberis, Regisque Civitatibus Scholæ Nationales primo quoque Tempore aperiantur, ad obtinendum hunc Finem et ex Parte Regii totius Consilii factæ sunt Dispositiones, ut ex Parte Inspectoratus Regii Nationalium Scholarum quæcipiam quæ Civis in Premium hujusce Civitatis accedat. Scholasque nationales aperiat, hinc Regium istud Consilium Civico huic Magistratu huic duxit intimandum, ut interea etiam, donec tam circa Professores, quam et alia Instituti hujus adjuncta, quæ quippe nuperi cum Dno Regio Inspectore Mandatis habitæ Tractatus objectum constituebant, ulterior supervenerit benigna Resolutio Regia quæ Civis aperiendis hisce Scholis sollicitè intentus esse noverit.

Et cum modernum Scholarum hujusce Rei Cælis ædificium nimium angustum, et ad capiendas omnes hujus Instituti Divisiones insufficientis esse exponatur, Civico autem huic Magistratu Exstructionem residuarum adhuc Commoditatum in se receperit hinc Regium istud Consilium Civicum hunc Magistratum ultero eo duxit intimandum, ut in Complementum laudabilis hujusce, et altissimo etiam Rei suffragio probantibus, qui hoc adhuc hiberno Tempore de materialibus necessariam Provisionem faciat, quæ mox cum Exordio iminentis Veris ipsi Operi manus moveri, ædificiumque istud proximè ad statum perfectum poni valeat. Datum ex Consilio in Regno Dalmatiae & Sclæ Regio Zagrabia Die Duodecima Mensis Novembris Anno Dni Millesimo Septingentesimo Septuagesimo Septimo Celebrato.

Benevoli
Comitatus civis de Hadrav

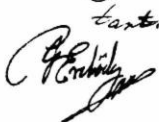
Joannes Michalovich

Sl. 5. HAV, AGV, br. 520 od 12. studenog 1777. Hrvatsko kraljevsko vijeće nalaže Gradskom magistratu da se pobrine za građevni materijal i da gradi školsku zgradu kako bi škola mogla početi radom u slijedećoj školskoj godini.

Sl. 6. HAV, AGV, br. 500/1777 od 18. IX 1777.

Prudentes, ac Circumspecti Domini

Pacatissima sua Mater Casareo-Regia Apostolica sub R^o Senatus etc.,
mentes resolvere dignata est, ut libera, Regia Civitates ex Capis suis do-
mesticijs, et economicis, alijsq; inconstitibus Fundijs in Beneficium intro-
ducendas juxta novum Systema Nationalium Scholarum, quicquid
e re publica esse judicaverint, absque ulteriori Indultu Inducopeter-
to, libere omnino conferre possint; motivo ex illo, quod ad Inven-
tum Publici, ipsorumq; Peculiorum Regiorum nihil magis faciat
quam si Scholas suas Nationales, et Vernaculas bene coordina-
tas habeant. Penes injus provide D. Resolutionis Regia
Imperialium Civium Thure Magistratui committenda esse
dugiamus, quatenus eam sine singuli anni tua fundat, cum
et Summam praecipuum in fmea conversam per specificum
Nobis semper remonficare noverint, et nullatenus praetermittat

tantis

A Consilio Caes. Reo. Regis Sub.
Posnij die 21. 8bris 1777.
Michael Thuringius

Varaszdin. Magist

coll.

Sl. 6. Vijeće Ugarske dvorske komore javlja naredbu kraljičinu da su kra-
ljevski i slobodni gradovi dužni izdržavati narodne škole iz svojih sredstava
i drugih fondova zbog njihove važnosti. HAV, AGV, br. 500/1777. od
31. listopada 1777.

Amplissimo Magistratus!

*Amplissimo Magistratui hucce reverenter
reflexa, quod Aedificium Nationalis hujatus Schola
Varaždinerasis cum in Disordinem sit delatum,
ut, quamvis Denigne percipitis Studis a 3° Jan
currentis Mensis Febrii juxta Denignum Manu
datum Regium tradendis apertum sit, per
Classes illas superiores tres via, per 1^{am}
viam nullatenus frequentari possit. Hinc hum
illime supplico, ut Amplissimus Manu
tras suas Ordinationes, ac Dispositiones
quam totius juxta hujus Separationis jure
re dignaretur, ne in Libris Utterariis necesse
sitas huius Scholae proponi ac promovendi
debeat. Dat. Varaždini die 14th Febrii 1785*

Amplissimi Magistratus

*Servus Obsequiosus
Andreas Šoštarić
Scholar Nationalium
1us Classis Profus*

Sl. 7. HAV, AGV, br. 1140/1785. od 14. XI 1785. Pismo Andrije Šoštarića, učitelja (profesora) Narodne škole Magistratu grada Varaždina, kojim javlja da je još uvijek nedovršena zgrada Narodne škole otvorena 3. studenog i da u njoj sada rade samo tri viša razreda.

72.
Generosi, Prudentes, ac Circumspecti Domini!!!

Cum novum qualiter tractanda in his Regnis Aei Literariae Partium ea quae ab emendata hac Methodo amplissimos tunc polliceri licet Fructus non alia Ratione ferre possit quam si Juventus in nationalibus Scholis praevis instituta, atque haustus ibidem ad Rem Literariam spectantibus Elementis jam perquam Ratione preparata ad latinas Scholas admittatur, per consequens Scholarum Nationalium ea Ratione quae Benignum Finem praescribit stabilimentum in iis propriis Locis, ubi latinae Gymnasia existunt, sit tanto magis necessarium, quod in his elementares classes jam effective sublatis habeantur. Hinc ita benigne jubente sua Sacratissima Aestestate Regium istud Consilium, Civicum hunc Magistratum altero eò ex Stimulandum habet, ut cum alter aliquis Fundus, unde huius Civitatis succuri posset, haud existat, omnes suas Vires intendere atque ex ipsa sua domestica tantum subsidii conferre velit quantum ad rite instituendas, ac omnibus requisitis providendas Scholas Nationales adhuc desideraretur. sperari autem Civicum hunc Magistratum eò majori Contentione in praestando hoc subsidio collaboraturum, quod illud unice meliorem ipsius Civitatis Juventutis in spes publicas Parentumvolentium excretura Educationem convertendum, ac proin in propria ipsius Civitatis Emolumenta sit redundaturum. Datum ex Consilio in Regnis Dalmatiae, Croatiae & Sclavoniae Regis Ingravis Die vigesima Sexta Mensis Januarii Anno Domini Millesimo, Septingentesimo, Septuagesimo Octavo Celebrato.

Benevole!
Joh. Alexander Michael Malenchy

Alexander B. B. B.

Sl. 8. HAV. AGV, br. 70/1778, od 26. siječnja 1778. Hrvatsko kraljevsko vijeće javlja nalog kraljičin da su kraljevski i slobodni gradovi dužni iz svoje blagajne pomagati narodne škole osobito zato što se u njima mladež priprema za gimnazije. Takve škole treba osnivati osobito u onim gradovima gdje gimnazije već postoje.

učitelja dok će ostalu trojicu zamjenjivati Franjevci. Školski prostor trebalo je riješiti tako da općina na svoj trošak uredi dvije sobe blizu crkve u roku dvadeset dana, jer da će treći razred, prijašnji elementarni, imati svoju sobu u gimnaziji, a učiteljske stanove osigurat će općina besplatno. Rok za uređenje i opremanje škole zakazan je za 21. studenog do kada je trebalo izvršiti i popis djece. Za ravnatelja škole imenovan je senator Kirchholz. U izvještaju što ga je nadzornik Mandić podnio Vijeću predložio je da se troškovi za uzdržavanje škole podmiri iz školske blagajne, a da se općina prisili da sagradi drugu školu, jer da je ona koju su do sada koristili, pretijesna. Tu se, naravno, misli na one dvije sobe koje su trebali urediti za početak nastave. Povodom ovog izvještaja Hrvatsko kraljevsko vijeće naredilo je da se u Varaždinu osnuje glavna škola i da se o tome izradi ugovor s varaždinskom općinom. Takav ugovor je sklopljen između vrhovnog nadzornika Mandića i gradskog poglavarstva 12. svibnja 1779. godine prema kojem je škola započela s tri razreda a samo s dva učitelja. (3, st. 462) Iste godine kraljica je ponovno potakla dogradnju škole i njezino dovršenje pa je tek tada otkupljeno gradilište a Magistrat je zatražio i predračune od domaćih i stranih majstora, ali ta je školska zgrada otvorena kao još uvijek nedovršena tek 1785. (7, st. 85)

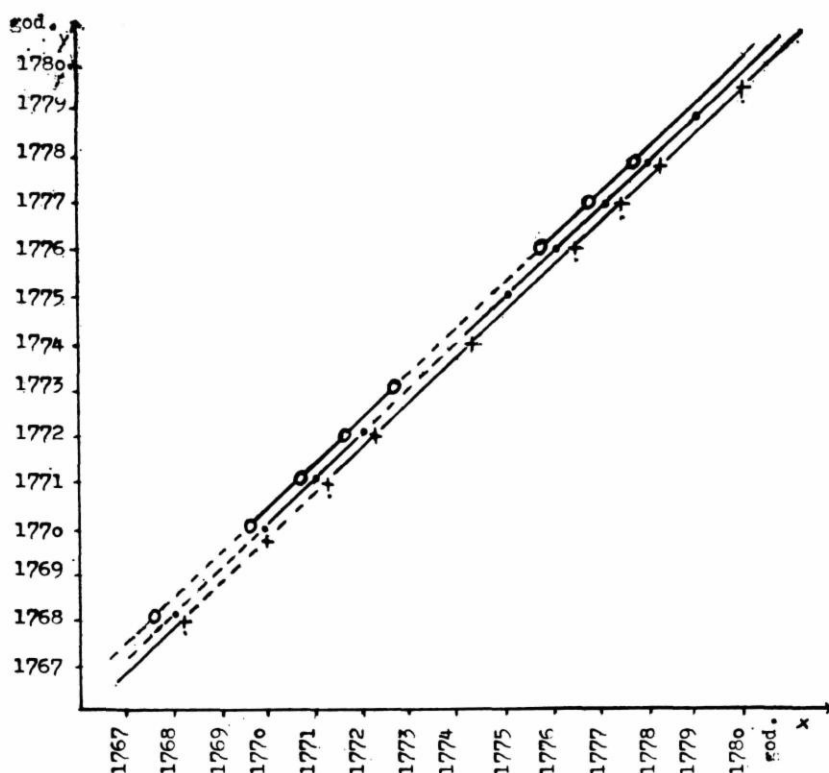
Gradski magistrat je, kao i županija 1770. g., razmatrao pismo o potrebi osnivanja škole za pravoslavne. Za sada o postojanju takve škole u Varaždinu nema podataka, ali kako se jedan od prijedloga nadzornika odnosi i na ukidanje takvih škola radi pripajanja katoličkim u općinama koje je posjetio, bilo bi vrijedno istražiti i taj problem.

Uz Varaždin kao glavni upravni i administrativni centar Hrvatske vezana je i izdavačka djelatnost bečkog tipografa Trattnera koji je ishodio kraljevski privilegij i za izdavanje udžbenika. Između knjiga tiskanih u toj tiskari izdvajamo »Gramatiku u tri jezika« varaždinskog Pavlina O. Liebl Maksa iz god. 1772. zbog toga što je ta knjiga bila razdijeljena među pučke škole. (3, st. 567) S Hrvatskim kraljevskim vijećem premještena je u Zagreb i ova tiskara.

Vatrom i vjetrom opustošenom Varaždinu otet je privilegij glavnog grada. Vijeće nije dragovoljno napustilo svoje sjedište, što više, ono je inzistiralo da ostane u Varaždinu i da mu pomogne vratiti negdašnji sjaj, ali kraljica je usprkos tome svojim aktom od 1. lipnja 1776. godine naredila ne samo preseljenje nego i datum prve sjedice koje je Vijeće trebalo održati u Zagrebu 1. srpnja iste godine.

Ovim datumom Varaždin je lišen i mogućnosti da i dalje zrači prosvjetnim i školskim smjernicama, a i sam je grad zapao u takvu bijedu da nije bio u stanju prihvatiti zakonsko pravo da bude u organizacijskom i stručnom smislu centar osnovnog školstva Varaždinstine.

Hrvatsko kraljevsko vijeće, tada već u Zagrebu, nastojalo je pomoći svome domicilnom gradu posredstvom školskog nadzornika.

Legenda:
 x= aktivnost Vijeća
 y= aktivnost organa javne uprave
 i crkvenih vlasti

O= Skupština županije varaždinske
 •= Magistrat grada Varaždina
 += crkvene vlasti
 *= kanonske vizitacije
 — poznato
 - - - nepoznato

Sl. 9. Prosvjetna politika Hrvatskog kraljevskog vijeća i rad organa javne uprave i crkvenih vlasti na unapređivanju osnovnog školstva Varaždinske.

Prema njegovim prijedlozima mora da je Vijeće zatražilo sufinanciranje varaždinske glavne škole iz sredstava školske blagajne od Ugarskog namjesničkog vijeća, kad je ono dostavilo 1778. godine Magistratu dopis da je takve škole dužan uzdržavati Magistrat iz svojih sredstava. Zbog svega toga Varaždin je bio prisiljen da njegova »glavna« trirazredna škola i 1779. godine radi samo s dva učitelja.

S tom godinom prestalo je djelovati i Hrvatsko kraljevsko vijeće pa ovdje prestaje i njegov utjecaj na osnovno školstvo.

Tabela 2.

Utjecaj prosvjetne politike Hrvatskog kraljevskog vijeća na razvoj osnovnog školstva na području Varaždinske

Zakonska regulativa Školska reforma	Godina	Aktivnosti nižih upravnih tijela, vlastele i crkvenih vlasti
Osobni utjecaj kraljice na crkvene vlasti. Domaće školske knjige. Rasprave o školskoj reformi. Nacrt za temeljiti popravak trivijalnih škola.	1740—1766.	Kanonske vizitacije. U Varaždinskim Toplicama osnovana trivijalna škola, a umjesto dotadnje narodne utemeljena vlastelinska zaklada za učitelja-orguljaša.
Upravna reforma: osnivanje Hrvatskog kraljevskog vijeća sa sjedištem u Varaždinu. Uputa Vijeću da se brine za odgoj i školovanje mladeži.	1767.	Upravna reforma
Uvod u školsku reformu - opis škola.	1768.	Rasprave o školstvu u Skupštini Varažd. županije. Inicijativa varaždinskog učitelja za poboljšanje uvjeta u trivijalnoj školi. Kanonske vizitacije.
Priručnik javne uprave. Osnivanje političko-kameralnog studija u Varaždinu	1769.	
Odluka da je škola dio državne politike. Apel crkvenim vlastima i vlasteli. Opći popis škola. Pergenov nacrt, osnovana bečka školska komisija.	1770.	Popis škola. Rasprave i administrativne mjere Varažd. županije i Magistrata prema nalogima Vijeća. Rasprave o školi za pravoslavne, imenovanje učitelja u Vinici i Petrijancu.
Odobren Pergenov nacrt, imenovan vrhovni školski nadzornik. Utemeljena državna školska blagajna — zaključak Vijeća.	1771.	Rasprave o školstvu uz administrativne mjere županije i općine. Pavlini osnivaju trivijalnu školu u Varaždinu. Kanonske vizitacije: utvrđuje se osposobljenost učitelja trivijalnih škola.
Naredba o školstvu. Naredba crkvenim vlastima da nedjeljom provode vjeronauk.	1772.	U Županijskoj skupštini pročitana naredba o školstvu. Magistrat grada Varaždina poduzima mjere za dogradnju škole i traži pomoć od HKV.
Ukinuće Isusovačkog reda. Odobrena opća osnova za seoske škole.	1773.	Rasprave i administrativne mjere Varaždinske županije.

Zakonska regulativa Školska reforma	Godina	Aktivnosti nižih upravnih tijela, vlastele i crkvenih vlasti
Osnivanje zemaljskih školskih komisija, školske blagajne i učiteljskog tečaja u Beču. Odobren Opći školski red od kojeg se je ogradio Hrvatski sabor. Pismo HKV biskupu Galjufu.	1774.	U Varaždinu je osnovana tiskara s pravom tiskanja školskih udžbenika. Trivijalna škola djeluje u Varažd. Toplicama.
Djelomična provedba Općeg školskog reda. Propis za rad školskih komisija.	1775.	U Varaždinu djeluje i njemačka trivijalna škola, a u varaždinskoj tiskari tiskana gospodarska brošura na hrvatskom jeziku.
Privremeni školski sustav. Imenovana školska komisija zagrebačkog školskog područja s vrhovnim ravnateljem škola i nadzornikom pučkih škola. Osnovana glavna škola u Zagrebu s redovnim učiteljskim tečajem.	1776.	U katastrofalnom požaru stradale i školske prostorije, HKV seli u Zagreb. Mjere Županije i Magistrata za osnivanje i podizanje osnovnih škola. (prema informaciji J. Janковиća)
Naredba da se provede »Ratio educationis...« Naredbe školske komisije.	1777.	Varaždinska županija primila naredbu za organizaciju narodnih škola. U Varaždinu osniva se gradska narodna škola i Djevojačka škola obadvije u rangu »glavne škole«, a HKV naređuje Magistratu da podigne školsku zgradu. Kanonske vizitacije.
Konferencija školskih nadzornika. Aktivnosti školske komisije.	1778.	Magistrat grada Varaždina primio naredbu za rad i uzdržavanje svoje narodne škole. Započele radom škole u Ludbregu i obližnjem Sv. Đurđu.
Provedba školskog zakona. Ukinuto HKV	1779.	Zaključen ugovor za uzdržavanje gradske glavne škole. U Varaždinskim Toplicama otvorena nova škola.

ZAKLJUČAK

Do sada prikupljeni podaci o radu Hrvatskog kraljevskog vijeća na području prosvjete i školstva, koje smo u okviru zadane teme prikazali u ovome radu, pokazuju da je Vijeće od svoga osnutka pa sve do ukinuća zdušno radilo i na programu školske reforme i da ga je provodilo u sklopu upravno-političkih i ekonomskih reformi a u skladu s načelima javne uprave.

Kronološkim prikazom najznačajnijih događaja i činjenica tijekom školskih reformi u Habsburskoj monarhiji, kao i u našoj zemlji, pokazali smo da je sekularizacija školstva bila dugotrajni proces koji je postepeno urastao u proces školske reforme. U našoj zemlji ona se razvijala u skladu s dugotrajnim procesom austrijskih školskih reformi, ali primjereno našim uvjetima i mogućnostima. Hrvatsko kraljevsko vijeće djelovalo je, kako to vidjesmo, u tome procesu i na njega je, posebno na osnovno školstvo, izvršilo značajan utjecaj. U tom procesu društvenog, političkog pa i ekonomskog previranja javlja se u upravnom smislu školski dualizam između države i crkve, pa je taj princip održan i u vrijeme uprave ovoga Vijeća. Iznijeto nadalje pokazuje da je u procesu naše školske reforme proveden djelomično i u banskoj Hrvatskoj već i prvi školski zakon kao i kasniji privremeni školski sustav čime su stvoreni osnovni preduvjeti za provedbu Školskog naučnog sustava iz g. 1777. i po njemu uvedenih narodnih škola.

Usljed stalnog otpora reformama i Vijeću koje ih je provodilo, pretežno pravno-političke i staleške naravi, a posebno zbog zakonskih manjkavosti kao i njegove skrivene germanizatorske namjere, Vijeće nije bilo u stanju da u cjelosti provede školski zakon u zemlji koja nije imala za to osigurane materijalne uvjete ali isto tako niti još dovoljno razvijenih potreba vlastele i upravnih jedinica za općim uškolavanjem. Kraj svega toga izlučujemo kao osnovni uzrok slabosti Hrvatskog kraljevskog vijeća činjenicu da je taj vrhovni upravni organ Trojedne kraljevine bio lišen financijske samostalnosti zbog čega niti sredstva »domaće blagajne« odnosno »školske blagajne« nisu se mogla trošiti bez posebnog odobrenja Ugarskog namjesničkog vijeća.

Na području Varaždinstine Vijeće je potaknulo rješavanje školskih pitanja i u nižim upravnim tijelima, prvenstveno u Županiji varaždinskoj i u Magistratu grada Varaždina, o čemu svjedoče upravne i administrativne mjere već iz prvih godina njegove uprave. Usporedba podataka iz tri prikazana izvora s ovog područja pokazuje da su oni međusobno suglasni, a svaki od njih da korespondira s propisima centralnih i domaćih upravnih vlasti, što otkriva osnovne trendove razvoja osnovnih škola. U tome razdoblju razvila se je na kaptolskom vlastelinstvu uz pomoć njegove zaklade trivijalna škola u Varaždinskim Toplicama, a krajem ovog perioda takve su škole osnovane u Ludbregu i u susjednom Sv. Đurđu, također temeljem vlastelinske zaklade. Pokušaj da se općinskim sred-

stvima riješi školski problem u selu Petrijanec za tada nije uspio, ali nezanemariv je podatak da je varaždinska županija već 1770. godine imenovala učitelje u Vinici i Petrijancu!

Gradska škola u Varaždinu razvila se je na poticaj Vijeća od trivijalne gradske škole i elementarnog razreda varaždinske gimnazije u gradsku narodnu ili glavnu školu. Uz pripomoć kraljice Marije Terezije osnovana je u Varaždinu 1777. godine i naša prva Djevojačka škola u rangu glavne škole, koju su vodile Uršulinke.

Za ovo razdoblje značajna je i mjera varaždinske županije kojom je pokrenula izgradnju propisanih školskih zgrada na širem području županije. Sve to pokazuje da je Hrvatsko kraljevsko vijeće utjecalo na područje gdje je ono najdulje djelovalo.

Činjenica da su njegovi napori bili usredotočeni na razvoj osnovnog školstva i osnivanje narodnih škola uz istodobno gospodarsko prosvjećivanje naroda upućuje nas na potrebu da se istraživanja usmjere na obradu arhivske ostavštine referade za gospodarstvo i školske komisije Vijeća. A sve do sada iznijeto pokazuje da ovaj dio upravne politike Vijeća zaslužuje temeljitu znanstvenu obradu.

L I T E R A T U R A

1. Vladimir Bayer: Stav grada Zagreba prema osnivanju Kraljevskog Vijeća u Kraljevinama Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji; u publikaciji: *Iz starog i novog Zagreba II*, Zagreb 1960. godine, st. 141—152.
- 1a. Političko-kameralni studij u Hrvatskoj u 18. stoljeću, u knjizi: *Varaždin u 18. stoljeću i političko-kameralni studij 1769—1969*, Zagreb—Varaždin, 1972, st. 89—120.
2. Antun Cuvaj: Nikola pl. Skerlec Lomnički, Zagreb, 1913.
3. Antun Cuvaj: Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas, knj. I, 2. izdanje, Zagreb, 1910.
4. Josip Horvat: *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*, Zagreb, 1980, IV—V pogl.
5. Valdamer Lunaček: *Hrvatski kameralist Nikola Škrlec Lomnički*, Historijski zbornik XV, Zagreb, 1962.
6. Mirko Androić; Vladimir Bayer, Eugen Pusić, Slobodan Štampar: *Varaždin u 18. stoljeću i političko-kameralni studij 1769—1969*. Zagreb—Varaždin 1972.
7. Mirko Androić: Prilozi poznavanju društvenih i gospodarskih prilika grada Varaždina u 18. stoljeću u: o. c. pod 6.
8. *Varaždinski zbornik 1181—1981*, Varaždin 1981.
9. Julije Janković: *Pabirci po povijesti županije varaždinske*, tiskara S. Platzer, Varaždin, 1898.
10. Stjepan Belošević: *Županija varaždinska i slobodni i kraljevski grad Varaždin*, vlastita naklada, Zagreb, 1926.
11. Božena Filipan: *Pet stoljeća narodne prosvjete i školstva u Varaždinskim Toplicama*, u istoimenoj knjizi, I dio, Zagreb, 1980.
12. Mirko Androić i Rudolf Juričan: Prilozi građi za historiju školstva
— u općini Novi Marof
— u općini Ivanec
— u općini Ludbreg

- u općini Vinica
- u općini Varaždin
- HAV, 1967, 1968.
- AHZ, Knjige kanonskih vizitacija Kaptola zagrebačkog.
- 13. Arhiv Hrvatske u Zagrebu, Arhiva varaždinske županije, Vodič XV.
- 14. Šematizam zagrebačke biskupije, Zagreb, 1966.
- 15. Eugen Pusić: Političko-kameralne nauke u 18. stoljeću, o. c. pod 6.
- 16. Dragutin Franković: Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj, PKZ, Zagreb, 1958.
- 17. Ivan Krstitelj Tkalčić: Povjesničke crte o školarstvu u Hrvatskoj, Napredak, 1865.
- 18. J. Buturac i A. Ivandija: Povijest katoličke crkve među Hrvatima, Zagreb, 1973.
- 19. Enciklopedijski rječnik pedagogije, Matica Hrvatska, Zgb, 1983.
- 20. Školstvo u Hrvatskoj i Slavoniji od njegova početka do konca godine 1895. I dio, Zagreb, 1896.
- 21. Mirko Androić: Povijest vatrogasnog društva Varaždin 1864—1954. Varaždin, 1954.
- 22. Ladislav Šaban: Orgulje kao vrijedni spomenici kulture na području bivšeg kotara Ludbreg, Ludbreg, st. 187.
- 23. Ivan Topličan i Marija Winter: Školstvo na području bivšeg kotara Ludbreg, Ludbreg, st. 415.

Arhivski izvori:

- I Arhiv Hrvatske u Zagrebu, Knjige kanonskih vizitacija Kaptola zagrebačkog, Historijski arhiv Varaždin (HAV): Androić-Juričan: Prilozi građi za historiju školstva područja općina: Ivanec, Ludbreg, Novi Marof, Vinica i Varaždin.
 - 1. Vis. Varasd.: VIII, p. 167
 - X, p: 4, 22, 31, 38, 60, 62
 - XI, p: 22, 28, 34, 38, 57, 78, 81, 91, 108, 119, 126, 191, 218, 224, 240, 248, 281, 291, 370, 308, 140, 155, 260, 323, 336
 - 2. Vis. Camarc: VI p: 140, 319, 446, 463
 - VII p: 75, 78, 204, 300, 326, 63
 - VIII p: 109, 215, 116, 208, 252, 297, 329, 375, 406, 125, 255, 373, 405, 121, 212, 234, 295, 333, 378, 408, 109, 236, 334, 379, 410,
 - IX, p: 139, 157, 158, 171, 288, 59, 61, 77, 303, 54
 - XI, p: 54.
- II Arhiv Hrvatske u Zagrebu, Arhiva Županije varaždinske
 - 1. Vodič XV
 - 2. Knjiga Protokola 2/33
 - 3. 1777, no. 40
 - 4. 1770, no. 568, k. 16
- III HAV, AGV, spisi:
 - 1. 5104/1772, 500/1777, 424/1777, 443/1777, 520/1777, 70/1778, 1140/1785
 - 2. PCV 1779, st. 351—352, 362, 389
- IV Acta CRC, no 73 A ex 1776
- , no 97 A ex 1776
- , no 56 od 16. VI 1771.
- 1771 A/64

Napomena:

U vrijeme pisanja ove radnje gore citirani dokumenti pod I, 1. nisu zatečeni u HAV zbog čega nije mi bilo moguće izvršiti provjeru starijih bilježaka, pa su podaci za ovo područje, osim za trgovište Petrijanec, ostali nepotpuni.

DIE BILDUNGSPOLITIK DES KROATISCHEN KÖNIGLICHEN RATES MIT DEM BESONDEREN RÜCKBLICK AUF DAS GRUNDSCHULWESEN

Consilium regium Croaticum oder Der kroatische königliche Rat wurde durch das kaiserliche Dekret vom 11. August 1767 mit dem Sitz in der königlichen Freistadt Varaždin gegründet, wovon er auf dieselbe Weise im Jahre 1776 nach Zagreb versetzt und dann im Jahre 1779 aufgehoben wurde. Der Rat hatte die Aufgabe die gesamten Verwaltungsangelegenheiten in dem Dreiländerkönigreich und vom Anfang an die Bildungspolitik im Land zu führen.

Nach der erfolgreich durchgeführten Verwaltungsreform regte dieser Rat auch die Schulreform an. Er wirkte nach den Grundsätzen der öffentlichen Verwaltung unter denen die Erziehungsmaßnahmen die Aufgabe hatten, aus den Reihen jedes Standes die ehrlichen und nützlichen Untertanen zu befähigen. Im Rahmen des langdauernden Prozesses der Säkularisation des Schulwesens und seiner Reform beeinflusste dieser Rat bedeutend die Entwicklung der trivialen und nachdem auch Volksschulen in Dörfern und Marktflecken. Das gilt auch für die normalen und Hauptschulen bzw. die städtischen Volksschulen. Die Fachgremien des Rates strebten in Kroatien und Slawonien die Verordnungen und Schulgesetze nach unseren Besonderheiten und Möglichkeiten durchzuführen, mit der Forderung der Volkssprache als Unterrichtssprache. Der finanziellen Unselbständigkeit wegen konnte der Rat das nicht völlig verwirklichen.

Der Einfluss des Rates auf die Entwicklung des Grundschulwesens auf dem Varaždiner Gebiet wird auf Grund von Unterlagen aus drei Quellengruppen betrachtet: aus den Protokollen von kanonischen Visitationen der dörflichen Pfarren und den Protokollen und Schriften der Varaždiner Obergespannschaft und des Magistrates der Stadt Varaždin. Ein Vergleich der Unterlagen aus diesen drei dargestellten Quellen zeigt, dass sie untereinander übereinstimmen und dass jede von ihnen mit den Vorschriften der zentralen und der heimischen Verwaltungsbehörden korrespondiert.

Die Verordnungen und Hinweise Des kroatischen königlichen Rates wurden von niedrigeren Verwaltungsorganen in Übereinstimmung mit dem bestehenden Schuldualismus zwischen dem Staat und

der Kirche durchgeführt, so dass die Varaždiner Obergespanschaft schon seit dem Jahre 1770 eine systematische Fürsorge um die Gründung und Verbesserung der Arbeit in den städtischen und dörflichen trivialen und später auch Volksschulen führt. Sie bemüht sich um den Ausbau der vorschriftsmässigen Schulgebäude auf dem breiteren Gebiet der Obergespanschaft. Die dörfliche Trivialschule wirkte auf dem Kapitelgut in Varaždiner Töplitz und vorübergehend auch in Petrijanec, während in anderen Pfarren Vorbereitungen getroffen wurden, die Volksschulen einzuführen. In der Stadt Varaždin wurden mit Hilfe des Rates die Städtische Volksschule und die Mädchenschule gegründet, beide im Rang von der »Hauptschule«, und durch die Verordnung des Rates wurde für die Bedürfnisse der städtischen Schule ein neues Schulgebäude errichtet.